

บทที่ 1

บทนำ

ความขัดแย้ง และความรุนแรง เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับโลกมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และสิ่งเหล่านี้มักเกิดขึ้นภายใต้สังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ความแตกต่างเหล่านี้ย่อมจะสร้างความขัดแย้งขึ้นได้บ่อยครั้ง หากไม่มีการสร้างความเข้าใจระหว่างกัน การเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนการหาจุดร่วม! เพื่อสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในสังคม

ปัจจุบันปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นภายใต้ความแตกต่างทางศาสนา ดูเหมือนจะได้รับความสนใจจากคนทั่วโลก โดยเฉพาะศาสนาอิสลามที่สื่อมวลชนทั่วไปมักจะให้ภาพว่าเป็นศาสนาแห่งความรุนแรง อิสลามถูกนำเสนอในรูปแบบของสิ่งแปลกปลอมเป็นภัยซึ่งสิ่งที่เห็นกันอยู่ทั่วไปนั้นมิใช่อิสลาม หากแต่เป็นภาพพจน์ของมุสลิมซึ่งมักจะถูกนำเสนอในแง่ของความรุนแรงเสมอ¹

มุมมองของคนต่างกลุ่ม ต่างพื้นที่มักจะมองปัญหาต่างๆไปในแง่ลบที่หลากหลาย เช่นเดียวกันปัญหาการมองผู้นำศาสนาอิสลามหลายๆท่านในอดีตและปัจจุบันที่มักจะรู้จักกันโดยทั่วไปในรูปแบบของผู้ก่อการร้าย แต่ในอีกแง่มุมมองหนึ่งเขาอาจกลายเป็นวีรบุรุษที่คอยปกป้องศาสนาและความเป็นธรรมให้กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง

สำหรับปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในประเทศไทยทางตอนใต้หรือที่เรียกว่า “จังหวัดชายแดนภาคใต้” อันประกอบไปด้วยจังหวัด ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ก็เป็นสิ่งที่สื่อมวลชนให้ความสนใจมาตลอดนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะพื้นที่บริเวณนี้ถูกกล่าวขวัญอย่างมากว่าเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและกลุ่มคนที่ชอบใช้ความรุนแรง ซึ่งในเบื้องต้นจะพบว่าเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้เป็นผลของความซับซ้อนเชิงโครงสร้างซึ่งเอื้อต่อความขัดแย้ง² โครงสร้างเหล่านี้คือความแตกต่างทางศาสนา ภาษา ชาติพันธุ์และพลังแห่งประวัติศาสตร์ ประกอบกับความไม่เท่าเทียมกันในสังคมในอดีตที่ทำให้ความขัดแย้งชัดเจนขึ้นจนกลายเป็นเหตุการณ์ความรุนแรง

นักวิชาการมุสลิมที่มีชื่อเสียงหลายท่านได้วิเคราะห์ปัญหาชายแดนภาคใต้ในลักษณะที่แตกต่างกัน บางท่านกล่าวว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งมีอยู่หลายประการ เช่น

¹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. ทำลายทางเลือก: การใช้ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกศลศิริของ .2533). หน้า 95.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

ประวัติศาสตร์ การเมือง สภาพเศรษฐกิจ และความไม่ยุติธรรมในสังคม บางท่านแสดงความเห็นว่าเกิดจากมูลฐาน 3 ประการคือ พื้นฐานด้านชาติกำเนิด สังคมวัฒนธรรมกับประวัติศาสตร์ศาสนา³

อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่ดูเหมือนจะสร้างปัญหาและมีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้มาก คือ ยุคสมัยของการประกาศใช้นโยบายรัฐนิยม เพื่อต้องการยกระดับประเทศไทยให้ทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศทั่วโลก มีข้อกำหนดเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆมากมายให้เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น ข้อกำหนดเกี่ยวกับนโยบาย "วัฒนธรรม" วางหลักเกณฑ์ในเรื่องการแต่งกายให้แต่งกายแบบตะวันตกโดย สตรีต้องใส่กระโปรง ใส่เสื้อแขนสั้น ห้ามสตรีมุสลิมใช้ผ้าคลุมศีรษะ สำหรับผู้ชายห้ามสวมหมวกชาวแบบมุสลิมและห้ามนั่งโล่งออกจากบ้าน เป็นต้น

ข้อกำหนดดังกล่าวทำให้ชาวมุสลิมไม่อาจปฏิบัติตามได้เนื่องจากบางประการขัดกับหลักปฏิบัติทางศาสนา รัฐบาลจึงได้ใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยวิธีการจับกุมและใช้กำลังบังคับ ซึ่งได้เพิ่มความไม่พอใจให้กับชาวมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้มากขึ้น จนถึงพ.ศ. 2490 ชาวมลายูมุสลิมภายใต้การนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ เรียกร้องให้รัฐบาลปกครองสี่จังหวัดภาคใต้เป็นกรณีพิเศษ แต่การเคลื่อนไหวดังกล่าวนั้นถูกมองว่าเป็นการเรียกร้องเพื่อแบ่งแยกดินแดน ซึ่งรัฐไม่อาจตอบสนองได้

การศึกษานี้ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาการดำเนินการเคลื่อนไหวของ หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ในการเรียกร้องสิทธิให้กับประชาชนในสี่จังหวัดภาคใต้ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนึ่งในบุคคลที่มีบทบาทชัดเจนและโดดเด่นภายใต้ความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐบาล

ในการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวนั้นเป็นการศึกษาภายใต้ชีวประวัติและบทบาทความเป็นผู้นำศาสนาทำให้เข้าใจถึงแนวความคิดและอุดมการณ์ในการทำงานในด้านต่างๆของผู้นำศาสนา และนำมาสู่กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์สิ่งที่แสดงออกภายใต้แนวคิดเหล่านั้นเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนรุ่นต่อไป และเพื่อส่งเสริมคุณงามความดีในฐานะที่ท่านเป็นวีรบุรุษในสายตาของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

รูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้นำศาสนาที่บรรจุอยู่ภายใต้การศึกษาชีวประวัติของพวกเขาเหล่านี้ ผู้ศึกษาไม่ได้เน้นการศึกษาเพื่อที่จะพรรณนาถึงตัวผู้นำศาสนามากนัก แต่เน้นการศึกษาเพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสะท้อนแนวคิดบาง

³ อิมรอน มะจุลิม, วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กรุงเทพฯ: นิตยสารสัมพันธ์สังคม, 2537), บทนำ.

ประการออกมาและนำมาเชื่อมโยงไปสู่กรอบที่กว้างขึ้นนั่นคือ การทำความเข้าใจสภาพสังคมของผู้ที่ศึกษาตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องดังที่ Catherine Drinker Bowen กล่าวไว้ในงานเขียนประวัติของ John Adam ว่า "ชีวประวัตินี้ไม่ใช่เกี่ยวกับ John Adam โดยลำพังเท่านั้นมันเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์" ซึ่งหมายถึงว่า การศึกษาชีวิตของคนหนึ่ง จะทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นและสภาพสังคมได้ดียิ่งขึ้น⁴

ผู้นำศาสนาในอิสลามนั้นถือว่าเป็นเพียงบุคคลธรรมดาที่มีได้มีสถานะความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากมนุษย์ปุถุชนทั่วไป แต่ความแตกต่างนั้นอาจอยู่ที่บทบาทและหน้าที่ที่มีต่อสังคมและบทบาทหน้าที่ของผู้นำศาสนาในอิสลามอาจไม่ได้หมายถึงเพียงผู้ที่ให้ความรู้ในด้านหลักการศาสนาแต่เพียงอย่างเดียวหรือมีหน้าที่เป็นผู้นำในพิธีการทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ผู้นำศาสนาจะมีบทบาทหน้าที่ทั้งในด้าน การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และจะต้องเป็นตัวแทนทางสังคมที่แสดงออกถึงสิ่งที่ถูกต้องดีงาม มีความเข้าใจหลักธรรมคำสอน และแสดงบทบาทอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม คำว่าผู้นำศาสนาในอิสลามจึงดูแตกต่างไปจากผู้นำศาสนาในศาสนาอื่นๆ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้นำในศาสนาอิสลามได้รับความสนใจจากคนทั่วไปและจากการที่ผู้นำศาสนาจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในทุกๆ ด้านนั้นทำให้การเป็นผู้นำศาสนาในปัจจุบันได้ถูกโยงเข้าไปสู่ปัญหาทางการเมืองอยู่บ่อยครั้งซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องจับตาดูว่าสถานการณ์ความเป็นผู้นำศาสนาอิสลามในอนาคตต่อไปจะเป็นเช่นไร

ประวัติศาสตร์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสัมพันธ์กับผู้นำศาสนาตลอดมาและมีพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงจากผู้นำที่กำหนดตนเองอยู่ในวิชาการด้านศาสนามาเป็นวิชาการที่กว้างขึ้น อย่างไรก็ตามบทบาทของผู้นำในสมัยใหม่ได้ถูกกำหนดโดยเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การศึกษา ทำให้สภาวะความเป็นผู้นำ บุคลิกลักษณะ และแนวทางของขบวนการทางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ผู้ศึกษาได้นำเอาผู้นำศาสนาในยุคสมัยปัจจุบันที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมทั้งในด้านบทบาทหน้าที่และผลงาน ตลอดจนแนวทาง การเคลื่อนไหวเพื่อการศาสนา คือ **ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา** มาทำการศึกษาเพื่อเป็นตัวแทนของผู้นำศาสนารุ่นใหม่ที่เป็นผลผลิตจากผู้นำในอดีตและนำมาสู่การเปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างในด้านอุดมการณ์ บทบาทหน้าที่ และรูปแบบของขบวนการทางสังคมในมิติเวลาที่แตกต่างกัน

⁴ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, สุวัชรีย์ สาครินทร์ และจุกฤษฏ์ ปัทมณันท์, "ปัญหาการเขียนประวัติผู้นำไทย," เอกสารวิชาการ หมายเลข47(2527): 3.

ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา ในฐานะตัวแทนทางสังคมของมุสลิมรุ่นใหม่ที่มีบทบาทโดดเด่นในด้านการเคลื่อนไหวทางการศึกษา และมีบทบาทด้านวิชาการต่างๆมากมาย จนสามารถก่อตั้งวิทยาลัยอิสลาม ขึ้นในประเทศไทยเป็นแห่งแรกและแห่งเดียวในขณะนี้ ในนามว่า "วิทยาลัยอิสลามยะลา"

ผู้นำศาสนาทั้งสองท่านที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษามีบทบาทและการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบที่แตกต่างกัน ที่นำมาสู่กระบวนการวิเคราะห์ชุดบุคลิกภาพ แนวความคิด ซึ่งสามารถที่จะแสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพของมุสลิม แม้ว่าจะมิใช่ภาพอันอาจบ่งบอกบุคลิกลักษณะของมุสลิมได้ทั้งหมดแต่ก็สามารถที่จะสะท้อนภาพความหลากหลายในสังคมมุสลิม และเกิดภาพลักษณ์และความเข้าใจใหม่ๆกับสังคมมุสลิมมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อศึกษาชีวประวัติของผู้นำศาสนา และเพื่อทราบถึงบทบาท หน้าที่ วิถีชีวิต แนวคิด และอุดมการณ์ของผู้นำศาสนา
3. เพื่อศึกษากระบวนการทางสังคมของผู้นำศาสนา และแนวทางในการปฏิบัติการเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม ตลอดจนไปจนถึงการวิเคราะห์รูปแบบของของกระบวนการทางสังคมและแนวคิดสันติภาพ

ขอบเขตการศึกษา

ความมุ่งหมายหลักของการศึกษาคั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงชีวประวัติของบุคคลด้วยการศึกษา "ผู้นำศาสนาอิสลาม" ที่ได้รับการยอมรับในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ บัดตานี ยะลา นราธิวาส ซึ่งในพื้นที่นี้ถือว่ามีลักษณะพิเศษคือเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษา สังคมและวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากพื้นที่อื่นๆในประเทศไทย นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและสถานการณ์ความรุนแรงขึ้นบ่อยครั้งและนอกจากนี้ การศึกษาคั้งนี้อาจทำให้เข้าใจกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยหรือที่มักถูกเรียกว่า เป็นชนกลุ่มน้อย ผ่านทางระบบสัญลักษณ์ทางสังคมที่เรียกว่า "ผู้นำศาสนา" เพื่อนำไปสู่การรู้จักและเข้าใจวิถีชีวิตที่แท้จริงของพวกเขา และนอกจากนี้การศึกษาผู้นำในฐานะเป็นพื้นที่องค์ที่สำคัญในสังคมเพื่อตระหนักถึงบทบาทของผู้นำศาสนาให้มากขึ้นและเพราะบทบาทของผู้นำนั้นย่อมมีผลต่อทิศทางของสังคมเสมอ

ผู้นำทั้งสองท่านที่นำมาศึกษาครั้งนี้ นั้นอาจมีความเกี่ยวข้องกันในแง่ของกาลเวลาหรือยุคสมัยและบทบาทหน้าที่ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน แม้ว่าโดยเนื้อหาของการทำงานของแต่ละท่านจะมีความแตกต่างกัน แต่สามารถเชื่อมโยงเนื้อหาสาระทำให้การศึกษาครั้งนี้กว้างออกไปมากยิ่งขึ้น โดยได้เลือกทำการศึกษานักศาสนา 2 คนคือ

1. **หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์** เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ในฐานะวีรบุรุษที่อุทิศตนจากการทำงานเพื่อศาสนา บุคคลที่มีความรู้และมีความเคร่งครัดในศาสนา ได้ดำเนินการเรียกร้องและยื่นข้อต่อร้องกับรัฐบาลเพื่อกำหนดคำขอเกี่ยวกับศาสนาอิสลามและสิทธิต่างๆเกี่ยวกับชาวมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้คือ เสรีภาพทางศาสนา การใช้ภาษามลายูร่วมกับภาษาไทย เป็นภาษาราชการ อำนาจทางกิจการศาสนาตลอดจนการกำหนดและเรียกเก็บภาษีระกาตให้เป็นองค์กรทางศาสนา การอนุญาตให้มุสลิมเข้าร่วมในระบบราชการบริหารในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้

หะยีสุหลงเป็นอดีตประธานกรรมการประจำจังหวัดปัตตานีซึ่งถูกกล่าวหาว่าพยายามยุยงให้ชาวไทยมุสลิมก่อการจลาจลเพื่อเรียกร้องให้มีการแยกตัวออกไปจากราชอาณาจักรไทย แต่ในบั้นปลายของชีวิตหะยีสุหลงได้หายตัวไปอย่างลึกลับโดยศาสตราจารย์ดร.ปรีดี พนมยงค์ ให้ความเห็นว่าหะยีสุหลงได้ถูกจับตัวงัดน้ำโดยฝ่ายตำรวจเมื่อประมาณปี 1954⁵

2. **ดร. อิสมาอีลลุดดี** จะปะเกีย ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอธิการบดีวิทยาลัยอิสลามยะลา เป็นผู้มืบทบาททางการศึกษาในระดับอุดมศึกษาด้วยการริเริ่มก่อตั้งวิทยาลัยอิสลามแห่งแรกในประเทศไทย เป็นนักวิชาการอิสลามที่มีบทบาทในด้านต่างๆมากมาย เป็นผู้สอนวิชาการอิสลาม เป็นผู้นำศาสนาที่ทำงานเพื่อสังคมมุสลิม ด้วยความมุ่งมั่นหมายที่จะฟื้นฟูความสำนึกในอิสลามให้มุสลิมมีความเข้าใจศาสนาที่ถูกต้องตามแนวทางของท่านศาสดามุฮัมมัด

สมมติฐานในการศึกษา

ภาพของผู้นำศาสนาอิสลามทั่วโลกทั้งในอดีตและปัจจุบัน ถูกสร้างให้เป็นภาพผู้นำแห่งความโหดร้าย ความเป็นภัยต่อสังคมส่วนรวม หรือภาพของมุสลิมที่มักถูกมองว่าไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็มักจะสร้างความรุนแรงและขัดแย้งอยู่เสมอ การศึกษาชีวประวัติของผู้นำศาสนาที่นำมาศึกษาครั้งนี้ ก็อยู่ในพื้นที่ทางสังคมที่ถูกมองว่าเต็มไปด้วยความขัดแย้งและความรุนแรง การศึกษากลุ่ม

⁵ สุรินทร์ พิศสุวรรณ. ผู้นำความขัดแย้งและความรุนแรง: จังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารมุสลิมแอนด์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 2

บุคคล หรือบุคคลที่สามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มที่ศึกษานั้นก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม แนวความคิด และสภาพแวดล้อมทางสังคม

ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาชีวประวัติของผู้นำศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในประเทศไทย และได้รับการยอมรับ เพื่อนำมาวิเคราะห์บทบาท หน้าที่ แนวความคิดจากบุคคลเหล่านี้และตั้งสมมติฐานในการศึกษาครั้งนี้ว่า **“ศาสนาเป็นปัจจัยผลักดันให้ผู้นำศาสนาอิสลามสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และลักษณะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้นำศาสนานั้นไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งและไม่ได้ใช้ความรุนแรง”**

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาชีวประวัติ (life history) โดยการเก็บข้อมูลเชิงชีวประวัติของผู้นำศาสนาที่ต้องการข้อมูลโดยละเอียดเพื่อให้เห็นแง่มุมต่างในชีวิต จึงได้เลือกผู้นำศาสนา 2 ท่านมาเป็นกรณีศึกษา โดยผู้นำศาสนาทั้งสองท่านนั้นอยู่ในมิติเวลาที่แตกต่างกันแต่ภายใต้บริบททางสังคมเดียวกัน เพื่อให้เห็นพัฒนาการทางสังคม บทบาทหน้าที่ บุคลิกภาพ และแนวคิดของผู้นำศาสนาแต่ละท่าน โดยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ขั้นตอนคือ

1. ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research)

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรอบความคิดที่ใช้ในการศึกษาชีวประวัติและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับผู้นำศาสนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความสำคัญและได้รับการยอมรับและขอคำแนะนำจากผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์จังหวัดชายแดนภาคใต้ และผู้รู้ที่สามารถให้คำแนะนำทางวิชาการเพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นและคัดเลือกผู้นำศาสนาที่มีบทบาทโดดเด่นมาเป็นกรณีศึกษา

1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่เป็นชนกลุ่มน้อย

1.3 เอกสาร บทความและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดชายแดนภาคใต้

2. การสัมภาษณ์ (Interview)

ในการศึกษาครั้งนี้เน้นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (non structured interview) ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาทางมานุษยวิทยาและเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ตลอดไปจนถึงการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เพื่อต้องการข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวประวัติของผู้นำศาสนา โดยจะแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 กรณี สืบเนื่องจากบุคคลที่เลือกมาทำการศึกษานั้นท่านหนึ่งได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว คือ หนะยีสุนหลง อับดุลกาเดร์ ส่วนอีกท่านหนึ่งยังมีชีวิตอยู่คือ ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์นั้นจึงแตกต่างกันออกไปบ้างคือ การสัมภาษณ์บุคคลที่เสียชีวิตไปแล้วจะต้องเก็บข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องคือ

- การสัมภาษณ์ผู้ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้นำศาสนา คือ ภรรยา บุตร และเครือญาติ และบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น ลูกศิษย์ ผู้ร่วมงาน เป็นต้น
- การสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้
- การสัมภาษณ์ผู้นำศาสนาคนอื่นๆในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เจ้าหน้าที่ของรัฐในยุคสมัยนั้นๆ เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์

และในการเก็บข้อมูลของ **ดร.อิสมาอีลลุตฟี** จะปะกียา นั้นแตกต่างออกไปคือสามารถเก็บข้อมูลได้จาก

- การสัมภาษณ์ผู้นำศาสนาซึ่งเป็นกรณีศึกษา (case study) ได้โดยตรง
- การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ภรรยา บุตร ผู้ร่วมงาน ลูกศิษย์ เป็นต้น

3.การวิเคราะห์ข้อมูล (Analyzing data)

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ได้มุ่งศึกษาพฤติกรรมของผู้ที่ถูกศึกษาเพียงเท่านั้น แต่มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อนำมาวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องมาประกอบ ทั้งนี้การวิเคราะห์เหล่านั้นเป็นการ“แปลการแสดงออก” (Interpreting expressions) หรือสิ่งที่ผู้้นั้นถ่ายทอดออกมาด้วยอาการ คำพูด และสัญลักษณ์อื่นๆ การแปลตามทัศนะของ ดิลเทย์ หมายถึง การทำความเข้าใจ ส่วนการแสดงออก (expressions) หมายถึง “การแสดง” (performance) “เครื่องสำแดง” (representations) หรือ “อรรถ” (text) นอกจากนี้การนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เพื่อนำมาวิเคราะห์นั้นทำให้เห็นภาพและเข้าใจในปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมนั้นๆได้ดียิ่งขึ้น⁶

มานุษยวิทยากับการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต

ยศ สันตสมบัติ⁷ ได้กล่าวถึงประวัติของการศึกษาชีวประวัติในทางมานุษยวิทยาไว้ว่า การศึกษาแนวนี้ได้เติบโตขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 พร้อมกับการศึกษาแนว “ประวัติศาสตร์เฉพาะกรณี” ของ Franz Boas และในช่วงทศวรรษที่ 1930 -1940 อิทธิพลของจิตวิเคราะห์ซึ่งเน้นการศึกษาปัจเจกบุคคลทำให้นักมานุษยวิทยาเริ่มหันมาใช้แนวพินิจเชิงชีวประวัติมากขึ้นตามลำดับ

⁶ สุภางค์ จันทร์วนิช, การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 76.

⁷ ยศ สันตสมบัติ, “อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย,” เอกสารวิจัยฉบับที่ 34 (2533): 10-13.

งานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่ใช้แนวการศึกษาประวัติชีวิตมักจะมีรูปแบบการนำเสนอที่มุ่งเน้นถึงตัวบุคคลในฐานะศูนย์กลางนำออกไปสู่ความเข้าใจสังคม วัฒนธรรมและความคิดที่เกิดจากบุคคลที่ถูกศึกษา

ยอร์จ เอ แอดดิสและอรัย อาจอ่า ได้แบ่งแนวทางสำคัญในการศึกษาด้วยการใช้วิธีการบันทึกประวัติบุคคลไว้ 4 แนวคือ⁸

1. บันทึกประวัติชีวิตบุคคลซึ่งใช้“บุคคลเดียว” หรือ “กลุ่มบุคคล”เป็นหน่วยในการศึกษา โดย “บุคคล”หรือ“กลุ่มบุคคล”ดังกล่าวสามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี งานดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้นๆได้ เช่น งานของ ยศ สันตสมบัติ ในหนังสือเรื่อง “อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย” เป็นงานหนึ่งที่แสดงอัตชีวประวัติของผู้นำการเมืองไทยในยุคสมัยหนึ่ง และจากอัตชีวประวัติได้โยงออกไปอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทยและบุคลิกภาพและลักษณะทางสังคมของผู้นำการเมืองไทย

2. แนวทางการศึกษาของ ออสการ์ หลุยส์ เช่น Five Family ,1959 และ The Children of Sanchez, 1961 ที่หลุยส์ได้ใช้ประวัติชีวิตของตัวบุคคลเป็นตัวดำเนินเรื่องเพื่อสร้างภาพวัฒนธรรมหนึ่งๆขึ้นมา ในงานทั้งสองของเขานี้เขาได้ศึกษาครอบครัวชาวเม็กซิกันที่อยู่ในสภาพของคนจนในเมือง ทำให้เขาได้สร้างแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมความยากจนขึ้นเพื่อใช้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของ “โคมหน้าและจุดเด่นของวัฒนธรรมต่างๆ” ซึ่งโดยปกติจะไม่เคยได้รับการเสนอไว้อย่างละเอียดในการศึกษาด้วยวิธีอื่นๆ ด้วยบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวทำให้เกิดการเชื่อมโยงการศึกษาด้านมานุษยวิทยากับการเขียนบันทึกชีวประวัติบุคคลให้เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้น ในขณะที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มได้รับการพรรณนาโดยผ่านสายตาและความคิดเห็นของกลุ่มชนนั้น เป็นบันทึกประวัติชีวิตเพื่อแสดงให้เห็นถึง“พฤติกรรมเบี่ยงเบนต่างๆ” หรือ “ความผิดปกติในกรณีต่างๆ”

อย่างไรก็ตามการนำเสนอดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นการนำเสนอที่ละเอียดและแตกต่างไปจากการศึกษาต่างๆทางด้านบุคลิกภาพและจิตวิทยาเท่านั้น เพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ศึกษาด้วย เช่น ระหว่างสองวัฒนธรรมของ พ็อคกี้⁹ ได้เสนอบันทึกชีวประวัติของชาวเม็กซิกันที่ชื่อ “รามอน” ซึ่งได้รับการเลี้ยงดูและเติบโตในสังคมอเมริกาแต่ต้องไปใช้ชีวิตในเม็กซิโก รามอนไม่เคยปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม

⁸ พุทธิณี กางกัน, “การให้ความหมายของตนเองของนักศึกษาพม่าในสังคมไทย:ศึกษาชีวประวัติของนักศึกษาพม่า,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 7- 8.

ของเม็กซิกันเลย เขาจึงพยายามแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเองและหนทางต่างๆในการที่จะต่อสู้กับวิถีชีวิตเม็กซิกัน พุทธณี กางกั้น¹⁰ ได้แบ่งการศึกษาแบบบันทึกประวัติชีวิตบุคคล ออกเป็นรูปแบบที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. **อัตชีวประวัติ (Autobiographies)** เป็นการบันทึกประวัติที่เป็นการพิจารณาตนเองของผู้เล่า โดยที่ผู้เล่ามีความสำคัญตลอดเวลาและจากจุดนี้เองเป็นการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการค้นพบเกี่ยวกับตนเองซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ปัจเจกบุคคลหรือผู้เล่ากำลังให้ความหมายหรือพยายามให้ความหมายต่อสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญต่างๆ ซึ่งสัญลักษณ์ต่างๆเหล่านี้เป็นเสมือนตัวแทนและมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับภาพพจน์ของปัจเจกบุคคลแต่ละคน

2. **ชีวประวัติ (Biographies)** คือเรื่องราวที่บุคคลได้เล่าเกี่ยวกับชีวิตตนเองและได้รับการเผยแพร่หรือกระจายเปลี่ยนรูปโดยนักวิจัย นักวิจัยจะเป็นผู้เลือกเฟ้นเอาประสบการณ์ต่างๆหรือคำกล่าวหรือถ้อยแถลงและการกระทำต่างๆซึ่งสามารถตีความและแสดงให้เห็นถึงเรื่องหรือแก่น (Theme) ที่ปรกติหรือบางครั้งอาจไม่เป็นปรกติต่อสังคมใดสังคมหนึ่ง "ชีวประวัติที่เป็นปรกติจึงมักไม่ใช่เรื่องราวที่ถ่ายทอดออกมาจากผู้ที่เราทำการศึกษายกอย่างคำต่อคำ แต่มักเป็นการตีความหมายของประสบการณ์ชีวิตและเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิตของปัจเจกบุคคลซึ่งอาจจะทำให้ผิดเพี้ยนไปจากการบรรยายเกี่ยวกับตนเองของผู้นั้นได้ อย่างไรก็ตามความจริงและประเด็นอื่นๆยังคงเป็นสิ่งเดียวกับเรื่องราวที่ได้รับฟังมาจากเจ้าของประวัติ

3. **กึ่งอัตชีวประวัติ (Semi-Biographies)** คือการรวบรวมเรื่องราวหรือประสบการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคล ซึ่งปัจเจกบุคคลดังกล่าวเป็นทั้งผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษา นักวิจัยจะทำหน้าที่เขียนบทอื่นๆเกี่ยวกับอัตชีวประวัติดังกล่าว โดยจะเป็นบริบทที่นักวิจัยได้ตั้งข้อสังเกต ข้อวิจารณ์ ข้อสรุป การตีความหมายต่างๆของนักวิจัยเอง โดยที่นักวิจัยได้ดึงเอาข้อมูลหรือรายละเอียดต่างๆมาจากเรื่องราวของปัจเจกบุคคลนั้นๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การทำความเข้าใจผู้นำจากชีวประวัติของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งนั้นอาจเป็นตัวสะท้อนสภาพทางสังคมนั้นๆได้ดี และการศึกษาผู้นำจากชีวประวัติอาจทำให้เกิดมุมมองอีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับมุสลิม นอกจากที่จะได้รับฟังจากหนังสือต่างๆ

¹⁰ พุทธณี กางกั้น, "การให้ความหมายของตนเองของนักศึกษาพม่าในสังคมไทย: ศึกษาชีวประวัติของนักศึกษาพม่า."

2. ทำให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ ทักษะ และขอบเขตทางสังคมของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และทำให้ทราบถึงสภาพทางสังคมที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ศึกษาสถานการณ์ความรุนแรงในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล ระหว่างปี พ.ศ. 2519 - 2524 จากหนังสือพิมพ์รายวัน 3 ฉบับ เพื่อนำมาประกอบการศึกษาคือ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ชาตินิเวศ และบางกอกโพสต์ เพื่อศึกษาถึงตัวผู้กระทำความรุนแรงตลอดจนถึงสถานการณ์ต่างๆ ที่ทำให้สาธารณชนมองว่าชนกลุ่มน้อยเป็นผู้ก่อความรุนแรง และเป็นตัวก่อปัญหาของภาคใต้และของประเทศจนทำให้ภาพพจน์ของมุสลิมในสายตาของคนทั่วไปเป็นไปในลักษณะของกลุ่มหัวรุนแรง กลุ่มกองโจร กลุ่มแบ่งแยกดินแดน เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์เจาะลึกไปถึงโครงสร้างทางสังคมซึ่งเป็นตัวแปรให้เกิดความรุนแรง ซึ่งตัวแปรเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันอยู่อันได้แก่ ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์

ในทางวัฒนธรรมนั้นถือรวมทั้งภาษาและศาสนา ซึ่งไม่มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมไทยแต่วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมลายูทำให้วิถีชีวิตแตกต่างไปจากชาวไทยและทำให้การรับรู้ของคนไทยกับมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในฐานะชนกลุ่มน้อยที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ในทางตรงกันข้ามการรับรู้ของชาวมุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้กลับมีความแตกต่างไปจากสิ่งที่คนไทยเข้าใจในทัศนะของชาวมลายูพวกเขาไม่ได้เข้ามาสู่รัฐไทย หากแต่รัฐไทยเข้าไปหาพวกเขาด้วยการล่าอาณานิคม ซึ่งหลายครั้งที่ผู้นำมุสลิมเรียกร้องเพื่อต่อต้านการกระทำของรัฐบาลไทย ทำให้ประวัติศาสตร์ของดินแดนนี้ถูกมองว่าเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยการขบถ ตรงจุดนี้เองที่นำมาเชื่อมโยงสู่ผู้นำศาสนาซึ่งทำให้ทราบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและการต่อสู้ที่สำคัญคือ การได้รับความกดดันจากนโยบายของรัฐ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้ศึกษาพยายามที่จะนำเสนอคำอธิบายว่าความขัดแย้งได้แปรสภาพมาสู่ความรุนแรงได้อย่างไร ซึ่งได้ข้อสรุปว่าผู้ที่ใช้ความรุนแรงในสี่จังหวัดภาคใต้ ซึ่งหมายถึงกลุ่มใต้ดินใช้ศาสนาอิสลามมาเป็นเหตุผลรองรับการกระทำของตน โดยผู้ศึกษาพยายามชี้ให้เห็นเหตุผลที่ผู้ก่อความรุนแรงยกขึ้นมาอ้างคือ

1. ศาสนาอิสลามแตกต่างไปจากศาสนาอื่นๆ ซึ่งประเด็นนี้เป็นการสร้างความรู้สึกศานานิยมที่พยายามจะให้ตระหนักถึงเอกลักษณ์ของตนให้ชัดเจนขึ้น

2. เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องมาจากประการที่ 1 คือ เมื่อชี้ให้มุสลิมเห็นว่าศาสนาอิสลามแตกต่างไปจากศาสนาอื่นๆ ดังนั้นปวงชนจึงควรรวมกันได้จริงอิสลาม ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นกรำย้ำเน้นและระดมการสนับสนุนจากประชาชน

3. ขั้นตอนสุดท้ายของวิธีการที่กลุ่มได้คินนำมาเสนอคือ การโจมตีคนมุสลิมที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วมในภาระหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์นี้

โดยทั้งหมดนี้ถูกนำมาอ้างอิงในชื่อของคำว่า "ญิฮาด" (jihad) หรือการต่อสู้ในแนวทางของพระเจ้าซึ่งในกรณีนี้จะต้องทำความเข้าใจความหมายของคำว่า "ญิฮาด" ในทัศนะของอิสลามให้ชัดเจน ผู้ศึกษาได้อธิบายถึงการต่อสู้ในแนวทางของพระเจ้าด้วยการยกเอาอัลกุรอานและอัลฮะดีษ¹¹ มาอธิบาย สรุปได้อย่างสั้นๆว่า "การต่อสู้ตามวิถีทางของพระเจ้าในศาสนาอิสลามนั้นคือการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมนั่นเอง" ซึ่งก็คือ เมื่อเผชิญกับทรราชและการกดขี่ให้มุสลิมต้องต่อสู้ โดยการใช้ความจริงเผชิญกับการกดขี่เอาเปรียบอย่างกล้าหาญ แต่ในการศึกษานี้ไม่ได้ระบุชัดเจนถึงรูปแบบทางการต่อสู้เอาไว้

และสุดท้ายคือผู้ศึกษาได้ยกเอาแนวคิดของศาสนาอิสลามกับปฏิบัติการไร้ความรุนแรงขึ้นมาเพื่อให้เห็นถึงแนวทางในการแก้ปัญหาในอีกรูปแบบหนึ่งของศาสนาอิสลาม ซึ่งเน้นว่าศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เน้นเรื่องการกระทำ ซึ่งการกระทำในทัศนะของอิสลามนั้นไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรงแต่อย่างใด

เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร ศึกษาเรื่องการต่อต้านนโยบายของรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ พ.ศ. 2482 – 2497 (2529)

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นการศึกษาการต่อต้านรัฐบาลของประชาชน ในพื้นที่สี่จังหวัดภาคใต้โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ งานวิจัยครั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาในสี่จังหวัดภาคใต้ในส่วนของปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการต่อสู้ของประชาชนในสี่จังหวัดภาคใต้และในสถานการณ์ต่อสู้ของหะยีสุหลง ซึ่งจะนำมาสู่แนวการวิเคราะห์รูปแบบขบวนการทางสังคมของหะยีสุหลง โดยผู้ศึกษาได้สรุปสาเหตุแห่งการต่อต้านนโยบายของรัฐในช่วงปีพ.ศ.2482 – 2497 เกิดจากสาเหตุใหญ่ 2 ประการคือ

1. ความไม่พอใจนโยบายสร้างชาติของผู้นำประเทศไทย และ
2. ความเดือดร้อนอันเป็นผลกระทบจากสงครามมหาเอเชียบูรพาในทุกๆด้าน

¹¹ ฮะดีษหรืออัลฮะดีษ หมายถึง บันทึกคำพูด การประพฤติปฏิบัติ จริยวัตร ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของนบีมุฮัมมัด

1. ความไม่พอใจนโยบายสร้างชาติของผู้นำประเทศไทย

ในช่วงปี พ.ศ. 2481 เมื่อพันเอกหลวงพิบูลสงคราม(จอมพล ป.พิบูลสงคราม)เป็น นายกรัฐมนตรีได้นำเอานโยบายชาตินิยมมาใช้ในประเทศไทยเนื่องด้วยแนวคิดที่จะนำพาประเทศ เข้าสู่ระดับนานาชาติและได้ให้ความสำคัญกับเชื้อชาติไทยและวัฒนธรรมไทยซึ่ง หมายถึง วัฒนธรรมแบบชาวพุทธนั่นเอง

เริ่มตั้งแต่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรกก็ได้สร้างความรู้สึกแตกต่างทางเชื้อชาติ ระหว่างชาวมลายูซึ่งหวัดภาคใต้กับคนไทยส่วนใหญ่ในประเทศมากยิ่งขึ้น

รัฐบาลชาตินิยมของจอมพล ป.พิบูลสงครามประกาศใช้นโยบายรัฐนิยมทั่วประเทศ นับตั้งแต่เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2482 - เดือนมกราคม พ.ศ. 2485 รวม 12 ฉบับ การประกาศใช้รัฐ นิยมเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวมลายูภาคใต้ไม่พอใจ แต่มิได้มีปฏิกิริยาโต้ตอบโดยทันทีทันใด แต่ความรู้สึกไม่พอใจได้พัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆเป็นระยะเวลานาน

นโยบายรัฐนิยมที่ชาวมลายูมุสลิมไม่สามารถที่จะปฏิบัติได้โดยสิ้นเชิงคือ นโยบาย วัฒนธรรมทางด้านการแต่งกาย การใช้ภาษา และการศาสนา โดยเฉพาะนโยบายทางด้านการ แต่งกายของสตรีมุสลิม ซึ่งไม่ได้ถือว่าการคลุมผ้าที่ศีรษะ(ฮิญาบ) และการปกปิดร่างกายไม่ได้ถือ เป็นเพียงวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติทางศาสนาที่จะต้องปฏิบัติตามและไม่ สามารถเปลี่ยนแปลงหลักการนี้ได้

ในช่วงแรกรัฐบาลได้ใช้วิธีการแนะนำ แต่เมื่อไม่ประสบผลสำเร็จจึงได้เปลี่ยนไปใช้วิธีการ บังคับแทน เช่น การจับ หรือเสียค่าปรับ และนอกจากนี้จากการศึกษาด้วยกระบวนการการ สัมภาษณ์พบว่าบางครั้งตำรวจได้ใช้วิธีการทำร้ายทรมานแล้วจึงตั้งตัวไปโรงพัก การกระทำเช่นนี้ถือ เป็นการบีบบังคับและเป็นการไม่ให้เกิดจิตสำนึกสำหรับผู้ที่ถูกปฏิบัติทำให้ความรู้สึกไม่พอใจพอกพูนขึ้น เรื่อยมา

นอกจากนี้ยังมีนโยบายที่เน้นความสำคัญของศาสนาและวัฒนธรรมไทยเป็นเอกลักษณ์ ประจำชาติ จนถึงกับปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2484 ทางราชการได้ห้ามชาวมลายูมุสลิมศึกษา คัมภีร์อัลกุรอานและภาษาอาหรับ ซึ่งเป็นเรื่องที่ขัดกับหลักการศาสนาโดยสิ้นเชิง และนอกจากนี้ ได้ยกเลิกการเรียนการสอนเป็นภาษามลายู ตลอดไปจนถึงการประกาศยกเลิกตำแหน่งดาโต๊ะ ยุติธรรมที่ตัดสินคดีเฉพาะเรื่องครอบครัวและมรดกตามกฎหมายอิสลาม ภายหลังจากการถูก ยกเลิกได้สร้างความไม่พอใจให้กับชาวมลายูอีกระลอก แต่สิ่งที่ทำได้คือการหลีกเลี่ยงศาลไทย ด้วยการตัดสินของอิหม่ามหรือหัวหน้ามัสยิดในหมู่บ้านหรือเลือกกอฎีขึ้นมาเพื่อตัดสินข้อพิพาท แทนโดยการนี้หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ได้รับเลือกขึ้นมาเป็นกอฎีด้วย ทั้งนี้บุคคลที่จะได้รับการ คัดเลือกนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้และเคร่งครัดในการปฏิบัติตนตามหลักการแห่งศาสนา

การปฏิบัติของรัฐบาลต่อชาวมลายูมุสลิมถือว่าเป็นการบีบคั้นในสายตาของพวกเขาและสร้างความไม่พอใจและทัศนคติที่ไม่ดีต่อรัฐบาลไทยเรื่อยมา

2. ผลกระทบของสงครามมหาเอเชียบูรพา

เริ่มจากการที่ประเทศญี่ปุ่นทำสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยถูกโจมตีตลอดแนวด้านฝั่งตะวันออก โดยภายหลังจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ประกาศให้ทหารไทยหยุดรบและอนุญาตให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยไปได้ ซึ่งทำให้ชาวมลายูในสี่จังหวัดได้รับผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ขาดแคลนข้าวสาร ทำให้ข้าวสารมีราคาสูงมากจนชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน ในการนี้เองชาวบ้านได้ขอความช่วยเหลือจากหะยีสุหลง โดยท่านได้ให้ความช่วยเหลือด้วยการรวบรวมเงินที่เรียกว่า สะกาด มาช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน

ในทางการเมืองเมื่ออังกฤษไม่พอใจญี่ปุ่น จึงได้สนับสนุนตนกูมะฮะยิดดิน (บุตรชายคนเล็กของของรายาฮับดุลกาเดร์ อดีตเจ้าเมืองปัตตานี) เพื่อหาทางเอาปัตตานีคืนจากประเทศไทย ตนกูมะฮะยิดดิน เป็นบุคคลที่มีความสำคัญในสี่จังหวัดภาคใต้เช่นเดียวกัน โดยได้เป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นด้วยการดึงเอาผู้นำศาสนาอิสลามในสี่จังหวัดภาคใต้มาให้ความร่วมมือในการนี้ด้วย

ภายหลังเมื่อสิ้นสุดสงครามในปี พ.ศ. 2489 ในรัฐบาลของ มรว.เสนีย์ ปราโมช แม้ว่ารัฐบาลไทยจะยอมลงนามในความตกลงสมบูรณแบบเพื่อยกเลิกสถานะสงคราม ซึ่งหมายถึงว่าประเทศไทยประกาศยอมแพ้ต่ออังกฤษอย่างเป็นทางการแต่อังกฤษก็ยังคิดแก้แค้นไทยด้วยการสนับสนุนตนกูมะฮะยิดดินในการที่จะแยกรัฐมลายูออกจากไทย ซึ่งภายหลังทราบว่ามีหัวหน้าใหญ่ที่นำชาวมลายูเคลื่อนไหวในครั้งนี้ คือ หะยีสุหลง ฮับดุลกาเดร์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี

สุรินทร์ พิศสุวรรณ (2527) จากบทความเรื่องเงื่อนโซ่ทางการเมืองที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน เป็นบทความที่เขียนถึงเรื่องปัญหาทัศนคติทางการเมืองและข้อกำหนดนโยบายของรัฐต่อประชากรกลุ่มน้อยเชื้อสายมลายูในสี่จังหวัดภาคใต้ ซึ่งเป็นปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง โดยได้วิเคราะห์นโยบายของรัฐในการผสมผสานตั้งแต่ปี.ศ. 2500 – 2516 ซึ่งรัฐพยายามที่จะเข้าไปควบคุมสถาบันทางศาสนาและผู้นำศาสนาท่ามกลางความขัดแย้งและต่อต้านของประชาชนชาวมลายูมุสลิม จนกระทั่งกลายเป็นขบวนการต่อสู้ทางการเมืองและการดำเนินการทางทหาร ดำเนินการขี้น่าเคลื่อนไหวทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ในกรณีนี้ จะเห็นได้ว่าสภาพความกดดันที่เกิดจากนโยบายของรัฐที่ต้องการจะผสมกลมกลืนชาวมลายูมุสลิมให้กลายเป็นคนไทยเหมือนอย่างนโยบายที่ผ่านมาในอดีตอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งภาวะที่กดดันได้ส่งผลออกมาในรูปของการก่อตั้งขบวนการเพื่อต่อต้านรัฐบาลไทย ซึ่งแนวทางและอุดมการณ์ของแต่ละขบวนการนั้นมีความแตกต่างกันออกไป แต่จุดที่ทุกกลุ่มมีร่วมกันคือความต้องการในการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมแบบชาวมลายูมุสลิมไว้ ซึ่งหมายถึงเอกลักษณ์ทางภาษา ศาสนา และสังคม

เมื่อความต้องการระหว่างฝ่ายรัฐซึ่งมีอำนาจเหนือกว่าฝ่ายประชาชนซึ่งเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยของประเทศแตกต่างกัน ประกอบกับสภาวะทางการเมืองที่นำไปสู่ความขัดแย้ง ความรุนแรง ก็ได้เพิ่มทวีมากขึ้น

ในบทความนี้ผู้เขียนได้วิเคราะห์ลักษณะการต่อสู้ของชาวมลายูมุสลิมเพื่อความอยู่รอดว่าเป็น “ความอยู่รอดทางวัฒนธรรม” (cultural survival) ท่ามกลางความพยายามของรัฐในการผสมผสานประชากรเผ่าพันธุ์ต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อความเป็นเอกภาพและความมั่นคงของรัฐ และในท้ายที่สุดผู้เขียนได้เสนอแนวทางในการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคมและการเมืองเพื่อเสริมสร้างการยอมรับและความไว้วางใจต่อกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชน

ขจัดภัย บุษพัฒน์ (2519) จากหนังสือเรื่องชนกลุ่มน้อยในไทย หนังสือเรื่องนี้ได้เขียนถึงเรื่องราวชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย ในส่วนของกลุ่มชนมุสลิมนั้นผู้เขียนได้ย้าเน้นถึงปัญหาและอุปสรรคในการผสมกลมกลืนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของสี่จังหวัดภาคใต้โดยทั่วไป และขบวนการทางการเมืองที่มีมานับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง โดยการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลางซึ่งเป็นผลให้พวกเจ้าครองนครไม่พอใจและมีปฏิกิริยาต่อต้านรัฐบาลเรื่อยมา แต่ที่เด่นชัดที่สุดคือการต่อต้านนโยบายของจอมพลป.พิบูลสงคราม โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ซึ่งได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลไทย 7 ข้อ คือ

1. ขอให้รัฐบาลรับรองว่าสี่จังหวัดคือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล เป็นแคว้นมลายูและขอให้แต่งตั้งข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งเป็นคนในแคว้นนี้ โดยได้รับการเลือกตั้งจากคนภายในแคว้น และขอให้มอำนาจการปกครองทุกอย่างในแคว้นนี้
2. บรรดาข้าราชการในสี่จังหวัดภาคใต้ ต้องเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม 80 %
3. ภาษาราชการที่ใช้ในแคว้นนี้ให้ใช้เป็นภาษาไทยและภาษามลายู
4. ให้รัฐบาลรับรองกฎหมายศาสนาและขอให้แยกศาลศาสนาออกจากกฎหมายบ้านเมือง ตุลาการของศาลอิสลามให้ใช้คนที่นับศาสนาอิสลามที่มีความรู้

5. โรงเรียนประถมให้ใช้ภาษามลายู
6. บรรดาภาษาอากรต่างๆที่เก็บได้ในสี่จังหวัดภาคใต้ นั้นให้ใช้เพื่อประโยชน์ในสี่จังหวัดภาคใต้เท่านั้น
7. ให้ตั้งองค์การศาสนาอิสลามให้มีอำนาจเต็มในเรื่องอันเกี่ยวแก่ศาสนาอิสลามในสี่จังหวัดที่อยู่ขึ้นอยู่กับความควบคุมของข้าราชการผู้ใหญ่

ข้อเรียกร้องนี้เป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้นำศาสนาภายใต้การนำของหะยีสุหลง ซึ่งกลับทำให้รัฐบาลไทยมองว่าเป็นข้อเรียกร้องที่ขอแบ่งแยกดินแดนเป็นอีกรัฐหนึ่ง

ภายหลังจากนั้นในช่วงปี พ.ศ.2491 หะยีสุหลงได้ถูกทางรัฐบาลดำเนินการจับกุมในข้อหาปลุกปั่นราษฎรและขอแบ่งแยกดินแดนเป็นอีกรัฐหนึ่งต่างหาก

หนังสือเล่มนี้ได้สรุปประเด็นที่เป็นปัญหาในการผสมกลมกลืนชาวไทยมุสลิมจนทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งคือ ปัญหาทางการเมือง ปัญหาด้านภาษา และปัญหาด้านศาสนา

อารง สุทธาศาสน์ (2530) จากหนังสือเรื่อง "ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้" ได้สรุปปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้ว่า เป็นปัญหาความแตกต่างระหว่างฝ่ายรัฐบาลซึ่งหมายถึง ข้าราชการกับประชาชน โดยมีความแตกต่างกันในเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา และการรับรู้ในประวัติศาสตร์ ซึ่งนำมาสู่ภาวะทางจิตวิทยาระหว่างคน 2 กลุ่ม คือ การแบ่งพวกในแง่พวกเขา-พวกเราซึ่งในความเป็นจริงแล้วทั้ง 2 ฝ่ายนี้จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่ตลอดเวลา ความไม่เข้าใจกันทำให้เกิดภาวะตึงเครียดและอาจจะลงเอยด้วยความรุนแรง

ผู้เขียนมองว่าความรุนแรงนั้นเกิดจากภาวะที่ทั้ง 2 ฝ่ายไม่เข้าใจกัน ฝ่ายหนึ่งมีความรู้สึกชาตินิยมและอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมรับในความแตกต่างจากตน มองอีกฝ่ายว่าเป็นชนกลุ่มน้อยมีสถานะที่ด้อยกว่า และนำมาสู่การแสดงออกที่ไม่เหมาะสม สร้างความกดดันให้กับอีกฝ่ายทำให้แสดงออกมากด้วยการต่อต้าน ซึ่งผลสุดท้ายการต่อต้านนั้นอาจจะแสดงออกมาถึงความรุนแรงได้ ผู้เขียนได้บรรยายเหตุการณ์การเคลื่อนไหวของประชาชนในจังหวัดปัตตานีเช่น การรวมตัวกันประท้วงที่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดพร้อมการกล่าวสรรเสริญพระเจ้าอย่างพร้อมเพรียงกัน มีการชกจูใจโดยเอาความเชื่อทางศาสนามาเป็นจุดในการโน้มน้าวจิตใจของประชาชนได้ดีที่สุด การต่อสู้ด้วยการรวมตัวกันประท้วงเป็นรูปแบบหนึ่งทางการเคลื่อนไหวที่ถูกแสดงออกมาเพื่อการโต้ตอบฝ่ายรัฐบาลที่ต่อต้านกระสุนปืนด้วยพลังมวลชน

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสี่จังหวัดภาคใต้ส่วนหนึ่งเกิดจากการต่อต้านอำนาจที่ไม่เป็นธรรมจากฝ่ายรัฐนั่นเอง

งานวิจัยเรื่อง นโยบายการปกครองของรัฐไทยต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ.2475-2516) โดย ปิยนาด บุนนาค (2531) งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่ครอบคลุมทั้งสี่จังหวัดภาคใต้ โดยเลือกศึกษา "นโยบายการปกครองของรัฐบาล" เฉพาะช่วงเวลาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ไปจนถึง พ.ศ.2516 ซึ่งเป็นช่วงวิกฤติทางการเมืองในเดือนตุลาคม ผลการวิจัยสรุปว่า รัฐบาลไทยตระหนักถึงปัญหาของจังหวัดชายแดนภาคใต้มาตลอด คือแม้ว่าจะได้มีการประกาศใช้นโยบายเดียวกันทั่วประเทศแต่ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเฉพาะกิจ เฉพาะในส่วนของจังหวัดชายแดนภาคใต้ และในทางตรงกันข้ามผู้ศึกษากลับพบการกระทำของรัฐบาลบางยุคบางสมัยใช้การบีบบังคับชาวไทยมุสลิมโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจต่อรัฐบาล

และผู้วิจัยมองว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมิได้อยู่ที่นโยบายของรัฐบาลแต่อยู่ที่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่มากกว่า

ผู้วิจัยได้เสนอให้รัฐบาลจัดให้มีการประเมินผลการนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรับปรุงให้นโยบายเหล่านั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

อลิสสา หะสาเมาะ (2543) วิทยานิพนธ์เรื่อง ความสำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยมุสลิมในชุมชนหรือเกาะ เป็นงานวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาจิตสำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยมุสลิมในชุมชนหรือเกาะ จังหวัดนราธิวาส จากการวิจัยพบว่า สำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยมุสลิมในตำบลหรือเกาะส่วนใหญ่มีความสำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์อยู่ในระดับสูง เนื่องจากมีความสัมพันธ์อันเหนียวแน่นที่มาจากการนับถือศาสนาเดียวกัน มีหลักการทางศาสนาอิสลามที่กำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมุสลิม ทำให้มีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น และชุมชนมีเอกลักษณ์พิเศษในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และภาษามลายูท้องถิ่น ตลอดจนสำนึกในทางประวัติศาสตร์ และในขณะเดียวกันก็มีการสร้างสรรค์สังคมให้มีแบบฉบับของตนเองตามแนวทางของศาสนาอิสลาม

สำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นทำให้มีความแบ่งแยกอย่างชัดเจนกับชาวไทยพุทธ แต่การสำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นก็ได้ปรากฏออกมาเป็นความขัดแย้งกับองค์กรเอกชน ข้าราชการอยู่บ้างในรูปแบบต่างๆ เช่น การสื่อภาษา จึงทำให้เกิดความไม่เข้าใจกัน แต่ความขัดแย้งนั้นมีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้นเนื่องจากชาวมุสลิมมีการศึกษามากขึ้น ตลอดจนยังมีหน่วยงานศอ.บต.ทำหน้าที่เข้าไปช่วยประสานความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับข้าราชการได้เป็นอย่างดี

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับผู้นำศาสนา

ชวลิต โกฏิตระกูล (2533) ได้ทำการศึกษาผู้นำศาสนาอิสลามกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในเขตพื้นที่หนองจอก มีนบุรี บางกะปิ พระโขนง โดยในขั้นตอนสรุปคำจำกัดความของคำว่า “ผู้นำ” ซึ่งหมายถึง บุคคลที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาหรือได้รับการยกย่องเป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและอาจชักนำผู้ใต้บังคับบัญชาหรือชุมชนไปในทางที่ดีหรือชั่วได้ ซึ่งจะเรียกผู้นำแบบนี้ว่า เป็นผู้นำแบบพลวัต (dynamic leader) ซึ่งถ้าหากนำไปสู่ทางที่ถูกก็ควรเรียกว่า ผู้นำในทางที่ดี (positive leader) แต่ถ้าหากนำไปสู่ทางที่ไม่ถูกหรือผู้นำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระเบียบแบบแผนของสังคมก็เรียกว่า เป็นผู้นำปฏิเสธ (negative leader) งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาอิทธิพลของผู้นำศาสนาในชุมชนและรูปแบบการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำศาสนา ซึ่งถือว่าผู้นำศาสนาอิสลามในชุมชนนั้นเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องและมีอิทธิพลต่อความคิดของคนในชุมชน

ยศ สันตสมบัติ (2533) เรื่อง อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย เป็นงานแสดงภาพอัตชีวประวัติของผู้นำการเมืองไทยในยุคสมัยหนึ่ง และจากอัตชีวประวัตินั้นได้โยงออกไปอธิบายถึงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทยและบุคลิกภาพและคุณลักษณะทางสังคมของผู้นำการเมืองไทย

การนำเสนอชีวประวัติหรือประสบการณ์ชีวิตของผู้ที่นำมาศึกษาตามความตั้งใจของผู้ศึกษานั้นมิใช่เป็นการนำเสนอข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ผู้ศึกษาพยายามที่จะสื่อความรู้สึกหรือการแสดงออกของผู้นำการเมืองไทยในลักษณะของจินตนาการที่อยู่ในขอบเขตของข้อเท็จจริงจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ในท้ายที่สุดผู้ศึกษาได้พยายามย้ำเน้นว่างานวิจัยในครั้งนี้เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจผู้นำทางการเมือง ทั้งการแสดงออกและพฤติกรรม ไม่ใช่การประเมินจุดยืนหรือผลงาน

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

หนังสือเรื่อง การปฏิวัติของอิหร่าน ท่านอิหม่ามโคมัยนีและนิกายชีอะห์ เขียนโดย มุห์หมัด มันซูร นูอุมานีห์ แปลโดย ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ได้วิเคราะห์รูปแบบการปฏิวัติในประเทศอิหร่านของอิหม่ามโคมัยนี ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิวัติที่ตั้งอยู่บนหลักการของลัทธิชีอะห์ตามทฤษฎีอิมามียะห์ ฮ็อยบะฮ์ คุบรอ (การหายตัวครั้งใหญ่) ของอิหม่ามอาคิซุรฆามาน(ผู้นำที่จะปรากฏในวันสิ้นโลก) และอิหม่ามมะฮ์ดี มุนตะซ็อร (อิหม่ามที่มีผู้คอยการกลับมาที่หายไปแล้ว

ใหญ่) และการปกครองประเทศของผู้ชำนาญการคดีทางนิกายชีอะห์ ซึ่งเวลานี้หมายถึงอิหม่าม โคมีนี่

โคมีนี่ได้เรียกร้องไปสู่การปฏิวัติอิสลาม (ในนามนิกายชีอะห์) เมื่อได้ล้มระบอบการปกครองของราชวงศ์ปาร์สละวีอี (ในสมัยกษัตริย์ซาร์) และได้จัดตั้งระบอบการปกครองขึ้นมาใหม่ เรียกว่า "รัฐบาลอิสลาม" (ตามแนวทางลัทธิชีอะห์)

หนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงบุคลิกภาพของอิหม่ามโคมีนี่ไว้ว่า เป็นคนที่มีความกล้าหาญ เฉลียวฉลาด มีเป้าหมายอย่างแน่วแน่ชัดแจ้ง ในการปราศรัยเพื่อเรียกร้องเชิญชวนนั้นมีลักษณะ เร่าร้อนและปลุกกระดม โดยใช้พลังจิตที่แข็งแกร่ง อันเป็นบุคลิกภาพของความเป็นผู้นำที่แท้จริง

อิหม่ามโคมีนี่สร้างขบวนการทางสังคม โดยเรียกร้องให้มีการรวมตัวกันเพื่อสร้างระบอบการปกครองแบบอิสลาม(ตามแนวทางลัทธิชีอะห์) โดยไม่มีการแบ่งแยกนิกายและสร้างแนวทางสันติ

รูปแบบของขบวนการทางสังคมใช้กระบวนการ "สื่อ" ในรูปแบบต่างๆ เช่น การตีพิมพ์ เอกสารทั้งในรูปแบบของวารสาร จุลสาร โบปลิวิ และหนังสือพิมพ์ แจกจ่ายไปตามที่ต่างๆ โดยจัดทำเป็นหลายๆภาษา นอกจากนี้ยังมีการปลุกกระดมด้วยการจัดประชุมผู้นำศาสนาตามประเทศต่างๆ เพื่อให้การรับรองว่าท่านเป็นอิหม่ามของมุสลิมทั่วโลก

อาจกล่าวได้ว่าการปฏิวัติของอิหม่ามโคมีนี่นั้นสร้างแรงจูงใจให้กับประชาชาติมุสลิมได้เกือบทั่วโลก และมีความโน้มเอียงไปกับข้อเรียกร้องนั้นและทยอยเป็นพลพรรคเข้าร่วมในขบวนการนี้ทำให้เกิดกระแสการลุกขึ้นมาเรียกร้องให้มีการปกครองแบบรัฐอิสลามขึ้นในประเทศต่างๆ

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร(2540) เรื่อง ขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements) เป็นกรเคลื่อนไหวทางสังคมในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งนำเอาเรื่องราวต่างๆในชีวิตประจำวันเข้ามาเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและในระดับโลก เช่น การเคลื่อนไหวในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ ความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ในขณะเดียวกัน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่นี้ปฏิเสธวิธีการใช้ความรุนแรง และเป้าหมายที่สำคัญในการเรียกร้องก็แตกต่างไปจากเดิมคือ ไม่ได้ต้องการช่วงชิง อำนาจอรัฐ ในขณะที่ภาพลักษณ์ด้านหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้มีลักษณะของการต่อต้านอำนาจอรัฐ ต่อต้านระบบราชการ โดยใช้พลังของประชาชนเรียกร้องเพื่อเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ มากขึ้น และได้เข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองมากยิ่งขึ้น

ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นเช่น“ขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศโปแลนด์”(ขบวนการโซลิดาริตี)เป็นการประท้วงอย่างสันติเพื่อเรียกร้องสิทธิของแรงงาน โดยวิธีการนัดหยุดงานของแรงงานในโรงงานต่างๆซึ่งลุกลามไปเรื่อยตามที่ต่างๆ และสามารถทำข้อต่อรองกับรัฐบาลเป็นผลสำเร็จจนนำไปสู่การจัดตั้งขบวนการแรงงานเสรีแห่งแรกขึ้นในประเทศที่ปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ และไม่มีการเสียเลือดเสียเนื้อเหมือนเช่นการประท้วงที่ผ่านมา หรือ“ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศสหรัฐอเมริกา”(Earth First) เป็นขบวนการเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่นที่มีเป้าหมายอยู่ที่การอนุรักษ์ธรรมชาติและมีได้เรียกร้องต่อภาครัฐเพื่อขอความช่วยเหลือ แต่เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างประชาสังคมให้กว้างขึ้นและมีพลังมากยิ่งขึ้น และเป็นการต่อต้านอำนาจรัฐมากกว่าที่จะเป็นการเรียกร้องใดๆหรือกล่าวได้ว่าขบวนการ Earth First เป็นขบวนการใช้สิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ

นอกจากนี้ยังมีขบวนการเรียกร้องสิทธิ เช่น ขบวนการสิทธิสตรีในบังคลาเทศและอินเดีย, ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของคนพื้นเมืองดั้งเดิมในลอสแอนเจลิส ซึ่งเป็นขบวนการเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเอง เป็นต้น

หนังสือรวบรวมผลงานค้นคว้าเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย วิจิต วิจิต วิจิต วิจิต ขบวนการประชาชนร่วมสมัย โดย ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ (2545)

เป็นงานค้นคว้าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆที่เกิดขึ้นในเมืองไทย ซึ่งเป็นขบวนการต่างๆที่มีความหลากหลายและมีความซับซ้อน ดังนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องเพศของเพศหญิง เป็นขบวนการเรียกร้องซึ่งสิทธิเหนือร่างกายและสิทธิที่จะกำหนดพฤติกรรมความสัมพันธ์ทางเพศของตนเอง โดยศึกษาใน 4 กรณีคือ การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการทำแท้ง ขบวนการผู้หญิงกับเอดส์ ขบวนการเพื่อยุติความรุนแรงต่อผู้หญิง ขบวนการหญิงรักหญิง การศึกษาชี้ให้เห็นว่าขบวนการเรื่องสิทธิของผู้หญิงในสี่ประเด็นยังขาดพลังในเชิงแนวคิดและอุดมการณ์ โดยส่วนมากเคลื่อนไหวตามกระแสสากลหรือไปตามกระแสขององค์กรที่สนับสนุนและสังคมไทยยังให้ความสำคัญกับสิทธิผู้หญิงน้อยมาก, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเกี่ยวกับแรงงานหญิง ซึ่งต้องการเน้นให้เห็นความเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์และการจัดการโครงสร้างใหม่ภายใต้แนวคิดการผลิตจะต้องวางอยู่บนแนวคิดระบบนิเวศวิทยาทางสังคมที่มีความเสมอภาค, ขบวนการต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล ของชาวลุ่มน้ำมูล เป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดจากการสูญเสียพื้นที่ในการทำมาหากินและการทำลายชุมชนของพวกเขาและความรู้สึกที่ว่ารัฐบาลมิได้จัดการปัญหาต่างๆอย่างเป็นธรรมและตรงไปตรงมา การศึกษาทำให้

เห็นรูปแบบการตอบโต้รัฐที่หลากหลาย เช่น การเดินขบวน การเข้าร่วมโต๊ะเจรจากับรัฐบาล การให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนฯลฯ

ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) เพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน และน้ำ เพื่อธำรงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของกลุ่ม การก่อตัวของขบวนการเป็นผลโดยตรงของความขัดแย้งระหว่างรัฐ กลุ่มทุน คนพื้นราบ และกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง การรวมตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆบนพื้นที่สูงเพื่อแก้ปัญหาจากการถูกกีดกันจากภาครัฐว่ามีใช้คนไทยและให้โยกย้ายออกจากพื้นที่ การเรียกร้องเพื่อให้รัฐเปลี่ยนทัศนคติยอมรับว่าเขาเป็นคนไทยและให้เปลี่ยนนโยบายและกฎหมายเพื่อให้ชุมชนมีสิทธิเข้าจัดการทรัพยากรร่วมกับรัฐได้

ขบวนการของสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านมั่นคงบ้านเพื่อความยั่งยืนของการทำประมงพื้นบ้านขนาดย่อม และเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมชายฝั่งทะเล เป็นขบวนการเพื่อเคลื่อนไหวคัดค้านการทำลายทรัพยากรชายฝั่ง ชาวประมงพื้นบ้านมีแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อความยั่งยืนและบูรณาการเรื่องสิทธิชุมชนและอัตลักษณ์ความเป็นประมงพื้นบ้าน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์กรณีทั้งหมดในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้มองเห็นว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมและการเมืองของประเทศไทย ขบวนการที่ทำการศึกษาริเริ่มตั้งแต่ประเด็นการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ไปจนถึงปัญหาระดับชาติเกี่ยวกับหลักการรัฐธรรมนูญ และการต่อสู้กับอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม

ภัณฑิลา จิตต์หมวด (2546) วิทยานิพนธ์เรื่อง **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิม : ศึกษากรณีองค์กรต่อต้านสงครามในอัฟกานิสถาน 2544-2545** มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบ อัตลักษณ์ และความร่วมมือกันของชาวไทยมุสลิมในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อต้านสงครามซึ่งประเทศอเมริกาบุกครองประเทศอัฟกานิสถาน โดยเลือกศึกษาจากองค์กรมุสลิมต่างๆในกรุงเทพและ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นองค์กรภายใต้พระราชบัญญัติบริหารองค์กรอิสลาม พ.ศ. 2540 และองค์กรพัฒนาเอกชนชาวไทยมุสลิมจำนวน 6 องค์กร คือ

1. คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
2. คณะกรรมการอิสลาม 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้
3. สภาองค์กรมุสลิมแห่งประเทศไทยและองค์กรเครือข่าย
4. สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย
5. มูลนิธิเพื่อศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย

6. กลุ่มมุสลิมเพื่อสันติ

การศึกษาของกลุ่มองค์กรเหล่านี้เป็นการศึกษาผ่านกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นภายในแต่ละองค์กร และจากการศึกษาพบว่า ทั้ง 6 องค์กรมียุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนี้คือ

1. การออกแถลงการณ์ การออกแถลงการณ์เป็นยุทธวิธีที่องค์กรชาวไทยมุสลิมใช้มากที่สุด และในคำแถลงการณ์จะมีการใช้ถ้อยคำในลักษณะ "ไม่เห็นด้วย คัดค้าน" หรือ "ไม่เห็นด้วย คัดค้าน และประณาม" ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้จัดอยู่ในรูปแบบของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงตามทฤษฎีของ ยีนส์ ชาร์ป ซึ่งถือเป็นการประท้วงชนิดหนึ่ง

2. การละหมาดฮายัตและการขออูฮ์(การขอพร)ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวไทยมุสลิมกระทำเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ภัยพิบัติต่างๆ

3. การเข้าร่วมฟังบรรยายอภิปรายที่จัดขึ้นแต่ละเวที ตลอดจนผ่านทางสื่อวิทยุและโทรทัศน์ที่มีนักวิชาการมุสลิมร่วมเป็นวิทยากร เพื่อต้องการทราบข้อมูลข่าวสารความเป็นจริง

4. การติดตามอ่านข่าวสารข้อมูลเอกสารหนังสือที่เขียนและผลิตโดยกลุ่มองค์กรที่จัดการเคลื่อนไหวทางสังคม

5. การอุดหนุนสินค้าต่างๆที่กลุ่มองค์กรเคลื่อนไหวผลิตขึ้น เช่น เสื้อ สติกเกอร์ หนังสือ เพื่อนำรายได้ไปใช้ในการดำเนินงานและบริจาคแก่ชาวอัฟกัน

6. การเดินทางไปมอบเงินหรือสิ่งของบริจาค

7. การเลิกอุดหนุนซื้อสินค้าที่มีบริษัทการผลิตจากประเทศสหรัฐอเมริกาและพันธมิตร

การเคลื่อนไหวของทุกองค์กรในลักษณะเป็นยุทธวิธีที่วางอยู่บน "สันติวิธี" และ "การไม่ใช้ความรุนแรง" โดยมีวัฒนธรรมอิสลามเป็นพื้นฐานในการขับเคลื่อนขบวนการเป็นสำคัญสาระสำคัญของกลุ่มองค์กรต่างๆนั้นเพื่อการเรียกร้องสันติภาพและการหยุดสงครามและแสวงหาทางเลือกอื่นในการแก้ไขปัญหา แม้ว่าเป้าหมายการเรียกร้องนี้นั้นมีอาจทำให้สงครามยุติลงได้ แต่ส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวในครั้งนี้เพื่อเป็นการประกาศเจตนารมณ์ในการคัดค้านการทำสงครามของสหรัฐอเมริกาต่ออัฟกานิสถาน โดยใช้สันติในการแสดงออก และแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยในกลุ่มเพื่อนมนุษย์ ซึ่งต้องการอยู่ร่วมกันบนโลกนี้ภายใต้สันติภาพและความสงบสุข

แนวคิดและทฤษฎี

ในการศึกษาครั้งนี้ได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎี 3 ประการมาประกอบการศึกษาคือ

1. **แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ (Leadership)**

แนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำหรือชนชั้นนำเป็นสิ่งที่นักรัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยาให้ความสำคัญหรือให้ความสนใจมาเป็นเวลานาน โดยจะให้ความสำคัญทั้งในด้านการให้

ความหมายหรือการให้คำนิยาม การจำแนกประเภทและลักษณะ ตลอดจนถึงบทบาทหน้าที่ของผู้นำที่มีอยู่ในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับกิจกรรมต่างๆของสังคม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และกิจกรรมทางสังคม ซึ่งถือว่าผู้นำมีส่วนที่จะทำให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวอยู่มาก¹²

ดังนั้นการศึกษาผู้นำต่างๆภายในสังคมจึงมีความจำเป็นเนื่องจากเป็นบุคคลที่มีผลต่อการกำหนดความเป็นไปของสังคมซึ่งสามารถพิจารณาออกเป็นประเด็นได้ดังนี้

1.1 ความหมายของผู้นำ (definition of leader)¹³

แนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำนั้นมาจากแนวการศึกษาทางสังคมศาสตร์ เกี่ยวกับการจัดชั้นทางสังคม(Social stratification) เนื่องจากพิจารณาเห็นว่าคนที่ประกอบกันอยู่ในสังคมมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆอยู่มากทั้งทางด้านกายภาพ ฐานะ อำนาจ ทรัพย์สิน เกียรติยศ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักสังคมประเมินค่าว่าเป็นสิ่งที่ดีน่ายกย่องหรือเป็นสิ่งที่มีความค่าในสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าคนในสังคมได้ถูกแบ่งออกเป็นชั้นๆอยู่โดยธรรมชาติเพราะความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามการจัดชั้นทางสังคมนี้แบ่งไว้ด้วยคำนิยามของแต่ละสังคม และคำนิยามนี้ได้ถูกถ่ายทอดและสืบทอดต่อกันมาของแต่ละสังคม

ความหมายของ "ผู้นำ" จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดชั้นทางสังคม กล่าวคือ ผู้นำมักเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลมากในการควบคุมและกระทำการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจด้านต่างๆรวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมด้วย

นอกจากนี้ยังหมายความรวมถึงผู้ที่ได้รับอำนาจจากความมั่นคง สถานภาพทางครอบครัว ชนชั้น ระบบ หรือการมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าคนอื่น และผู้นำยังเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างอำนาจของท้องถิ่น ชาติ และชุมชน ถ้าเปรียบเทียบว่าคนทั้งหมดในสังคมเปรียบเสมือนรูปปิรามิด ที่ปลายยอดแหลมของปิรามิดก็คือ กลุ่มชนชั้นสูงจำนวนน้อยหรือ "ผู้นำ" ซึ่งอยู่ตรงจุดยอดโครงสร้างของสังคมนั่นเอง

ความหมายอีกประการหนึ่งของผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายในลักษณะทั่วไปคือผู้นำหมายถึง คนส่วนน้อยในสังคมที่มีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุด ครอบครองทรัพย์สิน และความมั่งคั่งมากที่สุด และคนส่วนน้อยได้อาศัยความได้เปรียบดังกล่าว เข้าควบคุมการตัดสินใจของสังคมหรืออำนาจการปกครองเอาไว้ และถ้าพิจารณาในแง่กิจกรรมต่างๆของสังคมแล้วผู้นำคือ บุคคลที่

¹² นิคม สุวรรณรุ่งเรือง, ชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจของชนชาวไทยมุสลิม(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า26.

¹³ กวี วงศ์พุม, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : บี เค อินเตอร์พรีน, 2542), หน้า13.

มีตำแหน่งสูงสุดในกิจกรรมต่างๆของสังคม เช่น ผู้มีตำแหน่งสูงในระบบราชการทหาร การเมือง คาศนา การศึกษา และอาชีพอื่นๆ เป็นต้น

John M. Pfeffer และ Robert V. Presthus¹⁴ ได้ให้คำนิยามของ "ผู้นำ" ในเชิงของการดำเนินงานของกลุ่มคนว่า ผู้นำเป็นผู้บริหารงานของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ การจูงใจ การริเริ่มสร้างสรรค์ การประนีประนอม และการประสานงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาของกลุ่มพฤติกรรมนั้น มักจะเน้นถึงภาระหน้าที่ของผู้นำเกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการในเรื่องต่างๆเป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมของผู้นำสามารถดำเนินไปได้โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบารมีอันเป็นเครื่องมือสำคัญทั้งในลักษณะที่เป็นแบบพิธีการและแบบที่ไม่เป็นพิธีการ เพื่อก่อให้เกิดพลังร่วมของกลุ่มและมุ่งหวังให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

อุทัย หิรัญโต¹⁵ ได้อธิบายความหมายของการเป็น "ผู้นำ" ไว้ว่าเป็นกิจกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในการที่จะสร้างอิทธิพลจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาหรือกลุ่มคนในสังคม เพื่อจะก่อให้เกิดความพยายามร่วมกันในการทำงานโดยให้สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

ณรงค์ สินสวัสดิ์¹⁶ ได้ให้ความหมายของคำว่าผู้นำ โดยพิจารณาถึงคุณสมบัติเฉพาะที่โดดเด่นของผู้นำ 8 ลักษณะคือ ผู้นำเป็นผู้มีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็ง มีพลังและมีความอดทนสูงกว่าคนอื่น ผู้นำมักเป็นผู้ที่รู้จุดมุ่งหมายและแนวทางที่จะนำสังคมและประเทศชาติ และสามารถทำให้คนทั่วไปเห็นชอบกับเป้าหมายและแนวทางดังกล่าว ผู้นำมักเป็นผู้มีความกระตือรือร้นและมีความขยันขันแข็งที่จะให้แผนการของเขาบรรลุผลสำเร็จ นอกจากนี้ผู้นำจะต้องมีความเป็นมิตรและความรักต่อบุคคลใกล้ชิดและประชาชนโดยทั่วไป ผู้นำต้องมีความน่าเชื่อถือ เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของผู้ตาม ผู้นำต้องมีความกล้าในการตัดสินใจ เป็นผู้มีความสติปัญญาและความรอบรู้เพื่อช่วยการตัดสินใจแก้ไขปัญหามากมาย และคุณสมบัติสุดท้ายคือการเป็นครูที่ดี สามารถถ่ายทอดความคิดและชักจูงผู้ตามให้คล้อยตามความคิดเห็นของเขาได้

¹⁴ Presthus ,Robert. Man At The Top : A Study in Community(New York : Oxford University Press.1965). pp.56.

¹⁵ อุทัย หิรัญโต, ปรวมุขศึกษา : ศิลปะของการเป็นผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 1.(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคเนชั่นไตร์, 2524),หน้า13.

¹⁶ ณรงค์ สินสวัสดิ์. ผู้นำการเมืองไทย.(กรุงเทพฯ :ไทยวัฒนาพานิช, 2524),หน้า23.

ชัยอนันต์ สมุทวานิช¹⁷ กล่าวถึงผู้นำหรือชนชั้นนำไว้ว่าหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดก็ตามในสังคมหนึ่งๆที่มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญและมีชื่อเสียง ฉะนั้นผู้นำจึงอาจหมายความรวมถึงบุคคลหลายสถานภาพ หลายสาขาอาชีพ ทั้งผู้ที่มีตำแหน่งสูงมีอำนาจในหน้าที่ราชการมีฐานะเศรษฐกิจที่มั่นคงหรือเป็นผู้นำทางศาสนา เป็นต้น

Gaetano Mosca¹⁸ นักทฤษฎีเกี่ยวกับชนชั้นนำ ได้ให้ทัศนะว่าในทุกๆสังคมจะประกอบไปด้วยชนชั้น 2 ชนชั้น คือชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกปกครอง โดยปกติแล้วชนชั้นปกครองมีอยู่น้อยทำหน้าที่ในการผูกขาดอำนาจและรับผลประโยชน์จากการมีอำนาจ ในขณะที่ชนชั้นที่ถูกปกครองเป็นชนกลุ่มมากที่ถูกปกครองโดยชนกลุ่มน้อย ทั้งนี้เนื่องจากชนกลุ่มน้อยหรือชนชั้นปกครองที่ว่ามีนี้มีความสามารถในการจัดการองค์การได้ดีกว่า

การให้ความหมายของผู้นำทั้งหมดนั้นมีความใกล้เคียงกันและเน้นความหมายในเชิงรัฐศาสตร์และทางด้านการบริหารมากแต่ก็นับว่ามีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้อยู่มาก เนื่องจากผู้นำศาสนานั้นเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนในสังคมมาก โดยเฉพาะผู้นำศาสนาอิสลามที่มีบทบาททางความคิดต่อมุสลิมตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน และนอกจากนี้ศาสนาอิสลามยังให้ความสำคัญต่อบุคคลที่เป็นผู้นำรวมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ตลอดจนความรับผิดชอบของผู้นำไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามจากคำนิยามทั้งหมดสรุปได้ว่า “ผู้นำ” มีลักษณะดังนี้คือ

1. ความหมายของผู้นำนั้นมาจากแนวความคิดเรื่องการจัดช่วงชั้นทางสังคม กล่าวคือในสังคมประกอบไปด้วยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างกันในหลายๆด้านและมีการแบ่งออกเป็นชนชั้น โดยผู้นำจะอยู่ในชนชั้นสูงสุด

2. ผู้นำเป็นบุคคลที่มีจำนวนน้อยหรือคนกลุ่มน้อยในสังคม

3. ผู้นำจะมีสถานภาพหรือคุณสมบัติด้านต่างๆสูงกว่าคนอื่นๆในสังคม ตลขตจนการได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป

4. ผู้นำมักมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆของกลุ่มและสังคมรวมทั้งมีความสามารถในการชักจูงคนอื่นๆให้คล้อยตามแนวความคิดของเขาและดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้

5. ผู้นำจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ตามโดยผู้นำจะมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม ได้รับการยกย่องจากกลุ่มหรือสังคมอย่างสูง มีลักษณะเป็นขวัญและกำลังใจของผู้ตามหรือของกลุ่ม

¹⁷ ชัยอนันต์ สมุทวานิช, *ความคิดอิสระ* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พีชเนต, 2517), หน้า 27.

¹⁸ Gaetano Mosca, *The Ruling Class*. (New York: McGraw-Hill Book Company, 1939), pp. 53.

6. ความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับค่านิยมของคนในสังคมนั้นๆคือในบางสังคมอาจยกย่องผู้นำทางศาสนา บางสังคมยกย่องข้าราชการ เป็นต้น

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาผู้นำประเภทหนึ่งในสังคมคือการศึกษาผู้นำศาสนาในศาสนาอิสลาม หากพิจารณาจากความหมายโดยทั่วไปแล้วจะเห็นได้ว่าผู้นำในศาสนาอิสลามนั้นมีลักษณะตรงกันเพียงบางประการเท่านั้น เพราะความเป็นผู้นำโดยเฉพาะผู้นำศาสนานั้นจะต้องมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับหลักการศาสนา ซึ่งหมายถึงการนำเอาคัมภีร์อัลกุรอานมาเป็นตัวชี้วัดถึงความหมายที่แท้จริงของผู้นำศาสนาด้วย เพราะมุสลิมนั้นได้ยึดเอาคัมภีร์และแนวทางปฏิบัติของท่านศาสดามาเป็นทางนำในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว ชุมชน เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทั้งหมด

นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์ เห็นว่าลักษณะของการเป็นผู้นำ จะต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัยดังต่อไปนี้¹⁹

ที่มา : นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์, การพัฒนาบุคลิกผู้นำและนักบริหาร(กรุงเทพฯ: เอมี่เทรตติ้ง, 2544), หน้า 25.

1. อิทธิพล ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีอำนาจต่อกลุ่มทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จ
2. ความตั้งใจ ผู้นำจะต้องมีความตั้งใจ มุ่งมั่นที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

¹⁹ นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์, การพัฒนาบุคลิกผู้นำและนักบริหาร(กรุงเทพฯ: เอมี่เทรตติ้ง, 2544), หน้า 25.

ผู้นำจะมีความรับผิดชอบส่วนบุคคล ผู้นำจะต้องมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบในงานที่กระทำอยู่

3. การเปลี่ยนแปลง ผู้นำจะต้องจัดให้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงภารกิจที่เกี่ยวข้องตั้งขึ้นอยู่ตลอดเวลา

4. มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน ทั้งผู้นำและสมาชิกในกลุ่มจะต้องมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการปฏิบัติงาน

5. มีการจูงใจผู้ตาม ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการจูงใจให้ผู้ตามปฏิบัติตามภารกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

1.2 ประเภทและลักษณะของผู้นำ

Max Weber นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันแบ่งลักษณะผู้นำออกตามกรณีต่างๆดังนี้คือ

1. ผู้นำที่เกิดจากการยอมรับด้วยเหตุผล (rational) ผู้นำในลักษณะเป็นผู้นำที่มีความสามารถและอยู่ในตำแหน่งที่สามารถจะออกคำสั่งให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ แต่มีขอบเขตอำนาจเพียงเท่าที่ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ไว้เท่านั้น

2. ผู้นำที่เกิดจากการยอมรับด้วยระเบียบประเพณี (traditional) ผู้นำในลักษณะนี้ได้อำนาจมาตามระเบียบประเพณีที่สืบทอดมา ผู้ที่อยู่ในอำนาจสมควรที่จะได้รับการยอมรับนับถือหรือตำแหน่งนั้นศักดิ์สิทธิ์สมควรที่จะได้รับการยกย่อง และขอบเขตของอำนาจก็ไม่ได้ถูกกำหนดแน่นอนตายตัว แต่จะมีระเบียบประเพณีเป็นแนวทางชี้ว่าขอบเขตของอำนาจของผู้นำและอยู่ในดุลยพินิจของผู้นำว่าเราจะใช้อำนาจไปในทิศทางใด

3. ผู้นำที่เกิดจากการยอมรับด้วยบารมี (charismatic) เป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติพิเศษทำให้มีความแตกต่างจากบุคคลธรรมดา ซึ่ง Max Weber เรียกสิ่งที่เป็นคุณสมบัติเหนือธรรมดาเหล่านี้ว่า gift from grace ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้นำในลักษณะนี้ได้รับการยกย่องนับถือมากในลักษณะของวีรบุรุษ

Bernard M. Bass²⁰ ได้จำแนกประเภทของผู้นำออกตามลักษณะของความเป็นผู้นำได้

4 ประเภทคือ

1. ผู้นำตามสถานภาพ (status) หมายความว่า ลักษณะความเป็นผู้นำแต่ละคนขึ้นอยู่กับ การดำรงตำแหน่งหรือตามสถานภาพของแต่ละบุคคล ผู้นำตามสถานภาพจึงเป็นทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำที่ดำรงตำแหน่งทางราชการ ผู้นำทางสังคม เป็นต้น

²⁰ Bernard M. Bass, *Leadership Psychology and Organization Behavior* (New York: harper and

Row, 1950), pp.87-89.

2. ผู้นำการยกย่องนับถือ (esteem) หมายถึง การเป็นผู้นำเกิดขึ้นมาจากการยกย่องนับถือของบุคคลโดยทั่วไปและผู้ตาม ทั้งนี้สภาพความเป็นผู้นำจะมีความผูกพันใกล้ชิดระหว่างบุคคลหรือกลุ่มสังคมและเกิดจากสภาพการณ์ต่างๆของสังคม

3. ผู้นำตามประเพณี (Behavior) หมายความว่า ลักษณะของความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับ การประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำการต่างๆของแต่ละคน

4. ผู้นำตามการมีอิทธิพล (Influence) หมายถึง การเป็นผู้นำเกิดจากการที่บุคคลนั้นมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นทำให้สามารถชักนำให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามที่ต้องการจนบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ยูจีน อี เจนิงส์²¹ แยกผู้นำออกเป็น 3 แบบคือ

1. ผู้นำใฝ่อำนาจเป็นสำคัญ ผู้นำแบบนี้จุดสำคัญของการขึ้นสู่อำนาจนั้นเพราะเป็นผู้ที่ชอบอยู่เหนือคนอื่น
2. ผู้นำแบบวีรบุรุษ เป็นผู้นำที่มีญาณหรือความนึกคิดไปถึงอนาคตอันยิ่งใหญ่และการเข้าสู่อำนาจนั้นเป็นความรับผิดชอบมากกว่าที่จะพอใจได้อำนาจเพราะได้อยู่เหนือผู้อื่น
3. ผู้นำแบบซุเปอร์แมน จะมีความเป็นตัวของตัวเองเลือกรับแนวปฏิบัติของสังคมที่มีมานานแต่เพียงบางข้อและอาจคิดค่านิยมใหม่ๆให้เกิดขึ้นในสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และผู้นำประเภทนี้มักยึดถือความคิดของตัวเองเป็นหลัก

ถวิลธ์ ฮาราโกชน²² แบ่งประเภทผู้นำออกเป็นประเภทย่อยๆได้อีกหลายประเภทคือ

1. ผู้นำตามกฎหมาย ซึ่งได้อำนาจมาจากกฎหมายหรือกฎระเบียบที่สังคมนั้นจัดขึ้น ผู้นำตามกฎหมายนี้ ได้แก่ ผู้นำในองค์กรหรือหน่วยงานราชการต่างๆ เป็นต้น
2. ผู้นำประเภทที่มีบารมี มักเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษเกิดมาเพื่อเป็นผู้นำ เนื่องจากมีความสามารถสูง มีปฏิภาณไวพริบดี เจลียวฉลาด มีบุคลิกภาพน่าเลื่อมใสศรัทธา และสามารถโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ เช่น ผู้นำทางศาสนา นักการเมืองต่างๆ เป็นต้น
3. ผู้นำสัญลักษณ์ เป็นผู้นำที่เกิดขึ้นตามขนบธรรมเนียมประเพณี ได้เป็นผู้นำเพราะมีลักษณะเด่น มีความสามารถของตนเองเป็นหลัก เช่น ผู้นำตามลักษณะที่เป็นประมุขหรือ

²¹ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. ผู้นำการเมือง (กรุงเทพฯ:ไทยวัฒนาพานิช,2523),หน้า4-5.

²² สีวาพร ธนะ. "ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำศาสนาอิสลามต่อระบบพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานี" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2535),หน้า25.

สัญลักษณ์ของชาติ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ สัญลักษณ์ทางศาสนา ได้แก่ สังฆราช พระสงฆ์ จุฬาราชมนตรี โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทของผู้นำในลักษณะนี้นั้นอาจถือได้ว่าผู้นำทางศาสนาอิสลามหรือที่เรียกว่าอิหม่ามนั้น ถูกจัดประเภทอยู่ในประเภทของผู้นำสัญลักษณ์ แต่ที่เหนือกว่าการเป็นสัญลักษณ์นั้น ผู้นำในทัศนะของอิสลามยังประกอบไปด้วยภาระหน้าที่ต่างๆมากมาย ไม่เฉพาะแต่เพียงในแง่ของการปฏิบัติตามหลักศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงหน้าที่ต่างๆทั้งในทางสังคม การเมืองการปกครอง และอื่นๆอีกมากมาย เพราะโดยหลักแล้วผู้นำหรืออิหม่ามนั้นผู้ที่แบกรับเอาภาระและหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้ตามหรือผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน และสถานะของการเป็นตัวแทนของสังคมนั้นๆด้วย

1.3 ภาวะผู้นำ

ผู้นำมีลักษณะที่สำคัญอยู่หลายประการ แต่อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าลักษณะของผู้นำที่เด่นชัดที่สุดคือผู้นำที่มี ภาวะความเป็นผู้นำสูง จากการศึกษาค้นคว้าของ Cooley²³ นักการศึกษาชาวอเมริกันคนแรกที่เสนอคำจำกัดความของ "ภาวะผู้นำ" ไว้ว่า "ผู้นำเป็นศูนย์กลางของความเอนเอียง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าเราตรวจดูอย่างใกล้ชิดถึงความเคลื่อนไหวทางสังคมใดๆก็ตามจะพบว่า ต้องประกอบด้วยความเอนเอียงต่างๆอันเกิดขึ้นจากศูนย์กลางดังกล่าว

ภาวะผู้นำตรงกับคำว่า Leadership ซึ่งหมายถึง การเป็นผู้นำโดยใช้อิทธิพลในการดำเนินงานและได้มีผู้พยายามให้ความหมายของผู้นำในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น

ภาวะผู้นำ (Leadership) คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆเพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย

ความเป็นผู้นำเป็นแบบหนึ่งของพฤติกรรมซึ่งสามารถอธิบายได้จากการรับรู้ของสมาชิกในกลุ่มว่าบุคคลหนึ่งในกลุ่มมีสิทธิในการสร้างแบบ แล้วส่งให้สมาชิกในกลุ่มมีแบบของพฤติกรรมซึ่งจำเป็นสำหรับการเป็นสมาชิกในกลุ่ม

ความเป็นผู้นำเป็นกระบวนการสร้างอิทธิพล โดยการกระทำของบุคคลที่เปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าอิทธิพลที่ถูกต้องและการเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายขององค์การ²⁴

²³ กวี วงศ์พุม, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : บี เค อินเทอร์เน็ต, 2542), หน้า 13.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17-18.

นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์²⁵ ให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้ว่า เป็นกระบวนการของการมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม เพื่อกำหนดเป้าหมายและการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและหากกล่าวถึงความเข้มแข็งของภาวะผู้นำก็ดูได้จากความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนั้น อาจสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำมีลักษณะดังนี้

1. เป็นความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในด้านการกระทำตามที่ผู้นำต้องการ และสามารถจูงใจบุคคลอื่นให้กระทำกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การได้
2. เป็นกระบวนการความเป็นผู้นำจากการใช้อิทธิพลที่จะควบคุมและประสานงานกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มให้บรรลุเป้าหมาย

1.4 บทบาทหน้าที่ของผู้นำ

เนื่องจาก “ผู้นำ” เป็นบุคคลที่มีสถานะสูงกว่าบุคคลอื่นๆในกลุ่มสังคม ผู้นำจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการคงอยู่และการเคลื่อนไหวของกลุ่มอย่างมาก ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้ผู้นำต้องมีบทบาทหน้าที่มากมาย ประกอบด้วย²⁶

1. บทบาทหน้าที่ในการใช้อิทธิพลชักจูงใจผู้อื่นในแต่ละกลุ่มสังคมนั้นมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เฉพาะกลุ่มและสังคมอยู่ การดำเนินการเพื่อไปสู่เป้าหมายและวัตถุประสงค์นั้นเป็นหน้าที่ในการใช้อิทธิพลชักจูงใจหรือชี้นำสมาชิกในกลุ่มจึงเป็นหน้าที่หลักสำคัญประการหนึ่งของผู้นำ
2. บทบาทหน้าที่พื้นฐานของกลุ่ม ซึ่งได้แก่ การเป็นผู้แทนของกลุ่มหรือองค์กรซึ่งหมายความว่ารวมถึงการวางแผน การอำนวยความสะดวก การประสานงาน ควบคุมงาน
3. การทำให้วัตถุประสงค์ของกลุ่มก้าวไปข้างหน้า และการทำให้สมาชิกของกลุ่มและองค์กรเกิดความรู้สึกปลอดภัย มั่นคง เนื่องจากการดำเนินงานบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มนั้น ซึ่งผู้นำอาจมีวิธีการแตกต่างกัน บทบาทหน้าที่ของผู้นำกลุ่มตามลักษณะนี้เป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านสังคมและบทบาทหน้าที่ที่การงานควบคู่กัน
4. หน้าที่ทางด้านอื่นๆที่อาจถือได้ว่าเป็นหน้าที่เสริม เนื่องจากบทบาทของผู้นำที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดถือว่าเป็นหน้าที่หลัก หน้าที่เสริมเหล่านี้ อาจได้แก่ การทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่กลุ่ม เป็นสัญลักษณ์ เป็นศูนย์กลางความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน

²⁵ นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์. การพัฒนาบุคลิกผู้นำและนักบริหาร (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2545), หน้า 16-20.

²⁶ สิวาท ณะ, " ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำศาสนาอิสลามต่อระบบพรรคการเมืองในจังหวัดปัตตานี," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 28-32.

ผู้นำศาสนาในทัศนะอิสลาม

ในการศึกษาผู้นำศาสนาอิสลามผู้ศึกษาเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจคำว่าผู้นำศาสนา ตลอดไปจนถึงบทบาทหน้าที่ ตามแนวคิดของศาสนาอิสลาม เพราะคำว่าผู้นำศาสนาตามทัศนะอิสลามนั้นค่อนข้างมีความแตกต่างจากทัศนะในศาสนาอื่นๆ ดังนี้

ข้อพิจารณาเบื้องต้นของผู้นำศาสนาอิสลามเริ่มต้นจากคำว่า “ศาสนา” หรือดีน(DEEN) ในปรัชญาอิสลาม ซึ่งต้องอาศัยบริบท 4 ด้าน จึงจะได้ความหมายที่สมบูรณ์คือ

1. หมายถึงกฎหมายหรือระเบียบที่ถูกกำหนดขึ้นโดยอัลลอฮฺพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด และต้องการให้มีผลทางปฏิบัติ
2. หมายถึงความเชื่อและการปฏิบัติ
3. หมายถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของอัลลอฮฺพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ที่ทุกสรรพสิ่งยอมจำนน
4. หมายถึงการตัดสินใจเพื่อการตอบแทนแก่มนุษย์ในชีวิตหลังความตาย

ดีน หรือ ศาสนา ในอิสลาม คือ บทบัญญัติความศรัทธา และแสดงออกเป็นภาคปฏิบัติ ตามกฎระเบียบของอัลลอฮฺอย่างเคร่งครัด²⁷ โดยมีเป้าหมายคือ ความสงบสุข ความยุติธรรม กับมุสลิมและสังคมโลก โดยมุ่งบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือความสุขของชีวิตหลังความตายในโลกหน้า บทบัญญัติของอิสลาม จึงมีระเบียบการให้ดำเนินชีวิตจากโลกนี้โดยเชื่อมต่อไปโลกหน้าด้วยการกำหนดรูปแบบการเกิด การตาย การครองเรือน การศึกษา พิธีกรรม วิทยาศาสตร์ สังคม การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ในรูปบูรณาการ โดยปฏิเสธรระบบนักบวช -ฆราวาส

ระบบแยกศาสนา-การเมืองหรือแยกโลกนี้-โลกหน้า เป็นประเด็นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับแนวคิดความเชื่อทางสากล และศาสนาต่างๆ

คำว่า“ผู้นำศาสนา”ในกรอบของศาสนาอิสลาม ตามทัศนะของท่านป็นุฮัมมัดคือ ผู้รับใช้ประชาชน ดังนั้นผู้นำจึงควรสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ปัจจัยสำคัญที่แสดงออกถึงคุณลักษณะของผู้นำในอิสลามประกอบด้วยการยินยอมตน (Allegiance) ต่อพระองค์อัลลอฮฺ

1. มีเป้าหมายเพื่ออิสลามและสังคมมุสลิมโดยรวม(Global Islamic Goal)คือไม่ทำงานเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตนเท่านั้น
2. ยึดมั่นในชารีอะห์²⁸ และแนวทางของอิสลาม(Adherence to Shari'ah and Islamic manners)

²⁷ บรรจง บินกาซัน. ศานาญกรมอิสลาม (กรุงเทพฯ:อัล-อะมีน, 2542), หน้า 58-59.

²⁸ ชารีอะห์ หมายถึง บทบัญญัติแห่งกฎหมายอิสลามที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกด้าน

3. มีความเชื่อมั่นในการเป็นผู้แทน(Delegate Trust)²⁹

“ผู้นำศาสนา” ที่สังคมมุสลิมเข้าใจและยอมรับ ได้แก่บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถใน ดิน หรือศาสนาที่เชี่ยวชาญในระดับที่สังคมให้การยอมรับอย่างศรัทธา ให้เป็นผู้นำทางโลก วิทยุญาณ และโลกวัตถุซึ่งจะต้องมีความเชื่อมโยงกับกรอบหรือแนวทางของอิสลามอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้การยินยอมมอบตนในการกระทำเพื่อพระเจ้าคืออัลลอฮ์นั้นต้องเป็นเจตนาภรณ์ที่ ชัดเจนในตัวผู้นำคนนั้นและจะถูกแสดงออกมาด้วยการกระทำที่ตนเอง

นบีมุฮัมมัด ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ในทัศนะอิสลาม

บุคคลที่ถือว่าเป็นผู้นำที่ดีที่สุดในทัศนะแห่งอิสลามคือ ท่านนบีมุฮัมมัดเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องในฐานะที่เป็นผู้นำภายใต้การจัดลำดับบุคคลสำคัญๆในแขนงสาขาต่างๆจำนวน 100 คนที่ Michael H. Hart นักดาราศาสตร์ชาวอเมริกันเห็นว่าเป็นผู้ที่ทรงอิทธิพลที่สุดใน ประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุผลหลายประการ แต่ประการหนึ่งที่สำคัญคือ“ท่านเป็นผู้นำทางโลกและ ทางศาสนาที่มีอิทธิพลยิ่งใหญ่”³⁰โดยนายไมเคิล เอช. ฮาร์ท ให้เหตุผลว่า “เป็นเพราะอิทธิพลของ นบีมุฮัมมัดผ่านทางคัมภีร์กุรอ่านยิ่งใหญ่มาก ยิ่งไปกว่านั้นมุฮัมมัดยังเป็นผู้นำทางโลกและทาง ศาสนาด้วย.....ในฐานะที่เป็นพลังผลักดันอยู่เบื้องหลังการพิชิตของชาวอาหรับ ท่านนำที่จะอยู่ใน ตำแหน่งผู้นำทางการเมืองที่มีอิทธิพลที่สุดในทุกยุคทุกสมัยเสียด้วยซ้ำ

ในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญๆ บางคนอาจพูดว่าเหตุการณ์นั้นเป็นเรื่องที่ หลีกเลี่ยงไม่ได้และมันเกิดขึ้นมาเองถึงแม้ว่าจะไม่มีผู้นำทางการเมืองคนใดคนหนึ่งมานำทาง เหตุการณ์นั้น ตัวอย่างเช่น อาณานิคมอเมริกาได้อาจจะได้รับเอกราชจากสเปนก็ได้ถึงแม้ว่าจะไม่ มีคนอย่างไซมอน โบลิแวน แต่กรณีเช่นนี้จะนำมาใช้กับการพิชิตของพวกอาหรับไม่ได้ เพราะไม่มี สิ่งใดเช่นว่านี่เกิดขึ้นก่อนนบีมุฮัมมัด และไม่มีเหตุผลใดที่จะเชื่อว่าการพิชิตของพวกอาหรับจะ เกิดขึ้นได้หากปราศจากนบีมุฮัมมัด”

จากปรากฏการณ์นี้ทำให้เห็นว่าในขณะที่ท่านนบีมุฮัมมัดอยู่ในฐานะของ“ศาสดา”แต่ท่าน ยังเป็นผู้นำทางการเมืองปกครองอีกด้วย นอกจากนี้ท่านยังมีบทบาทในด้านอื่นๆอีกมากมาย ดังนี้

²⁹ Altabib ช้างถึงในกุศมา ฎใหญ่:2540, หน้า33.

³⁰ อ่านเพิ่มเติมใน The 100 – A Ranking of The Most Influential Persons in History.

บทบาทผู้นำศาสนาอิสลามในด้านต่าง ๆ

อันเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าท่านนบีมุฮัมมัดเป็นผู้นำที่ดีที่สุดในทุกศาสน์ของอิสลาม ดังนั้นเมื่อจะพิจารณาคุณสมบัติของการเป็นผู้นำศาสนาจึงต้องพิจารณาจากบทบาทของท่านนบีมุฮัมมัดเป็นหลัก ดังนี้

1. ด้านการศาสนา

ผู้นำศาสนากับความรู้และการปฏิบัติด้านการศาสนาเป็นสิ่งอยู่คู่กันอยู่เสมอเพราะแม้บุคคลนั้นจะมีลักษณะความเป็นผู้นำมากเพียงใดแต่ขาดความรู้หรือคุณสมบัติด้านการศาสนาก็ไม่เข้าช่วยผู้นำศาสนา คงมีคุณสมบัติเป็นได้เพียงผู้นำโดยทั่วไปเท่านั้น

2. ด้านการเมืองการปกครอง

ผู้นำทางการเมืองการปกครองจะเกิดขึ้นได้ต้องมี “การคัดสรรผู้นำ” ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้นำเพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่พวก มีความสัมพันธ์ยึดเหนี่ยวและยอมรับซึ่งกันและกัน การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขจำเป็นจะต้องมีผู้มีภาวะเหนือกว่าคนอื่นทำหน้าที่เป็น “ผู้นำ” กลุ่มคนนั้นในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จไม่ว่าจะในภาวะปกติหรือภาวะที่ประสบปัญหาก็ตาม โดยบุคคลที่ทำหน้าที่ในฐานะผู้ตามนั้น ท่านนบีมุฮัมมัด ได้กล่าวว่า เมื่อมีบุคคลจำนวน 3 คนที่จะเดินทางร่วมกันให้เลือกคนใดคนหนึ่งเป็นผู้นำการเดินทางนั้น ทั้งนี้เพราะอาจเกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกันในระหว่างการเดินทาง และผู้ที่ได้รับเลือกนั้นก็จะเป็นผู้ที่ตัดสินใจในปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้³¹

การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคัดสรรบุคคลขึ้นมาภายใต้การปรึกษาหารือกันของกลุ่มบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศาสนาและมีการประพฤติปฏิบัติดี เพื่อทำหน้าที่คัดเลือก “ผู้นำ” เมื่อได้คัดเลือกผู้นำขึ้นมาแล้วนั้น บุคคลที่ทำหน้าที่ตามจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามผู้นำ ดังคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า

“และพวกเจ้า จงเชื่อฟังอัลลอฮ์ และรอซูล³² ของพระองค์ เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับความสะดวก” (อัลกุรอาน 3:132)

คุณลักษณะของผู้นำทางการเมืองการปกครองที่สำคัญคือ

- ต้องมีการปรึกษาหารือกัน แม้ว่าจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตามก็ต้องมีการ “ปรึกษาหารือ” ระหว่างกลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่ปกครองและบริหาร การปรึกษาหารือเป็น

³¹ รศุคนธ์ จันทร์ทอง, ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำศาสนาอิสลามในการดำเนินกิจกรรมการป้องกันและการแก้ไขปัญหายาเสพติด : กรณีศึกษา ผู้นำศาสนาอิสลามในเขตพื้นที่ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี, (ภาคินพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, 2546), หน้า 25.

³² รอซูล หมายถึง ผู้นำศาสน์ ซึ่งในอิสลาม หมายถึง ผู้นำศาสน์ของอัลลอฮ์ และเป็นคำที่ใช้เรียกบรรดานบี

อีกประการหนึ่งที่ผู้นำในฐานะผู้ปกครองพึงกระทำในลักษณะของการ“ปรึกษาหารือ”จากคัมภีร์อัลกุรอานที่ว่า

“ดังนั้นเจ้าจงอภัยให้แก่พวกเขา จงขอภัยต่ออัลลอฮ์ให้แก่พวกเขา และจงปรึกษาพวกเขาในกิจการบริหาร”³³

และการปรึกษาหารือกันก็เป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของท่านนบีมุฮัมมัด โดยการที่ท่านได้ปรึกษาหารือกันกับบรรดาสาวกของท่าน เพราะการประชุมปรึกษาหารือเป็นสิ่งสำคัญในอิสลาม ท่านจะไม่ตัดสินใจอะไรออกไปโดยไม่มีการประชุมปรึกษาหารือกัน โดยเฉพาะในเรื่องส่วนรวม ซึ่งบางครั้งท่านปรึกษาแม้แต่ในเรื่องส่วนตัวของท่าน³⁴

ดังนั้นแม้ว่าจะจะเป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาเป็นผู้นำ แต่ก็มีได้มีสิทธิใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดและต้องอาศัยการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันด้วย

- มีความเป็นธรรม ความเป็นธรรมคือหัวใจอันสำคัญในการพิพากษา ครั้งหนึ่งมีชายคนหนึ่งได้ทำการลักขโมยถูกจับได้และขอลดหย่อนโทษทัณฑ์ที่จะได้รับในเหตุการณ์อันต่ำช้าของตน แต่ท่านนบีได้กล่าวว่า

“ขอสาบานด้วยพระนามแห่งอัลลอฮ์ ถ้าฉันรู้ว่าฟาติมะห์บุตรสาวของฉันได้ทำการลักขโมย ฉันจะตัดมือให้พวกท่านดู”

ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าท่านศาสดาจะเป็นผู้มีอำนาจ แต่ท่านก็ไม่ได้ใช้อิทธิฤทธิ์ใดๆ กับวงศาคณาญาติของท่าน หรือพวกพ้องของท่าน³⁵

3. ด้านสังคม

ผู้นำจะต้องเป็นนักบริหารที่ดี และเป็นนักปฏิรูปให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อนำไปสู่สภาพสังคมที่ดีขึ้น ในสมัยท่านนบีมุฮัมมัด ท่านเป็นผู้เปลี่ยนพฤติกรรมคนให้รู้จักการทำตนให้เป็นประโยชน์ ท่านกล่าวว่า “คนที่ขอโดยไม่จำเป็นนั้นเหมือนกับคนที่ถือถ่านที่กำลังไหม้อยู่ในมือ” (รายงานโดย บัยฮะกี-อิบนุคุชัยมะห์)

และ“ผู้ที่ดีที่สุดนั้นคือผู้ที่ทำประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์มากที่สุด” และท่านได้เน้นเกียรติของการทำงานว่า “การขอทานนั้นมิได้เป็นสิ่งที่อนุมัติสำหรับคนรวยและคนที่มีความสามารถ” (รายงานโดย อัต-ติรมิซีย์)

³³ www.muslimthai.com, ศาสดามุฮัมมัด แบบฉบับแห่งการเป็นผู้นำ . 12 พฤษภาคม 2546.

³⁴ มุฮัมมัด พิศาลุลลอฮ์ อูละน. ัจฉะอิมภาพความเป็นแม่ทัพของท่านนบีมุฮัมมัด. แปลโดย บรรจง บินกาซัน (กรุงเทพฯ: อัลอะมีน, 2545), หน้า 134.

³⁵ www.muslimthai.com, ศาสดามุฮัมมัด แบบฉบับทางการปกครอง. 12 พฤษภาคม 2546.

และยังได้กล่าวถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมว่า

“ใครก็ตามที่เรียกร้องผู้อื่นไปสู่การถือหมุ่คณะ คนนั้นมิใช่พวกของฉัน ใครก็ตามที่ต่อสู้เพื่อลัทธิการถือหมุ่คณะคนนั้นมิได้เป็นพวกของฉัน และใครก็ตามที่ตายเพราะการสนับสนุนการถือหมุ่คณะ คนผู้นั้นมิได้เป็นพวกเดียวกับฉัน” (รายงานโดยอบูดาอูด)

นอกจากนี้ท่านยังพัฒนาด้านความเป็นอยู่ทั่วไปด้วย จะเห็นได้จากในสมัยอาณาจักรอิสลามรุ่งโรจน์ที่นครมะดีนะห์ ที่ประชากรมีการอยู่ดีกินดี ด้วยระบบเศรษฐกิจที่มีรากฐานจากระบบกองทุนชะกาต และการค้าเสรี สังคมมีความเป็นธรรม ศิลปะ สถาปัตยกรรมและสัญลักษณ์รูปแบบอิสลามขจรไกลไปทั่วโลก

4. ด้านเศรษฐกิจ

ความเป็นผู้นำศาสนากับด้านเศรษฐกิจก็เป็นไปได้ด้วยหลักเกณฑ์ที่ถูกกำหนดโดยศาสนา โดยท่านนบีมุฮัมมัดได้ทำให้เป็นแบบอย่างแม้ทางด้านเศรษฐกิจ เพราะท่านเป็นนักการค้าและเป็นแบบอย่างของนักการค้าและการคลังที่ดี เช่น³⁶

ท่านนบีมุฮัมมัด กล่าวไว้ว่า“รายได้ที่ดีที่สุดคืองานของบุรุษที่ทำด้วยมือของเขาและทุกๆ การค้าที่บริสุทธิ์”(รายงานโดย บัซซารและฮาгим)

ท่านนบี กล่าวไว้ว่า“พวกพ่อค้าทั้งหลายจงระวังการโกหก”(รายงานโดย อัศ-ติอบรอญีย์)

ท่านนบีมุฮัมมัด กล่าวไว้ว่า “ผู้ชาย-ผู้ซื้อที่มีสิทธิเลือก(เอาหรือคืนสินค้า)ในขณะที่ยังไม่แยกจากกัน หรือจนกว่าจะแยกจากกัน เมื่อทั้งสองพูดจริงและแจ้งดำหนิที่อาจมีการซื้อขายของทั้งสอง จะได้รับความจำเริญจากอัลลอฮ์และถ้าเขาปิดบังและโกหกกัน ความจำเริญในการซื้อขายของทั้งสองก็จะสูญหายไป”

“ผู้นำสินค้ามาสู่ตลาดเป็นผู้ที่ได้รับความจำเริญด้วยความมั่งคั่ง แต่ผู้ที่กักตุนมันไว้คือผู้ที่ถูกสาปแช่ง” (รายงานโดย อิบน์มาญะหฺ-ฮาгим)

5. ด้านการศึกษา

ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษามาโดยตลอด ซึ่งแม้ว่าท่านนบีมุฮัมมัดจะเป็นผู้ที่อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ แต่ท่านก็ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาและการค้นคว้าหาความรู้มากโดยท่านได้กล่าวว่า“การศึกษาหาวิชาความรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน” (รายงานโดย บุคอรีและมุสลิม)³⁷

³⁶ www.muslimthai.com. ศาสนานบีมุฮัมมัด แบบอย่างทางเศรษฐกิจ. 12 พฤษภาคม 2546.

³⁷ www.muslimthai.com. “ศาสนานบีมุฮัมมัดกับแบบอย่างทางการศึกษา”. 12 พฤษภาคม 2546.

และส่งเสริมให้เพียรพยายามในการหาวิชาความรู้ โดยท่านกล่าวเปรียบเทียบไว้อันแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรอิสลามที่แผ่ขยายไปทั่วโลก จากตะวันออกกลางดินแดนทะเลทราย ไปจนถึงยุโรป เอเชียกลาง เอเชียใต้ และเอเชียตะวันออก ท่านกล่าวว่า“จงแสวงหาความรู้เถิดแม้จะไกลถึงเมืองจีน”³⁸

การยกเอาบทบาทด้านต่างๆของท่านนบีมุฮัมมัด ซึ่งถือเป็นผู้นำศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาอิสลามขึ้นมาก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า ผู้นำศาสนามีได้มีบทบาทจำกัดอยู่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น แต่ผู้นำศาสนาต้องแสดงบทบาทอื่นตามความถนัดของตนเอง เพื่อความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด

2.แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (The New Social Movement)

2.1 จุดเริ่มต้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่

ทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตมักปรากฏภายใต้คำอธิบายทางทฤษฎีมาร์กซิส ซึ่งพยายามที่จะอธิบายว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่บนพื้นฐานของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งในสังคมหรือเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชน ที่พยายามจะเรียกร้องความต้องการผ่านกลไกทางการเมือง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะช่วงชิงอำนาจรัฐ ในขณะที่เดียวกันคำอธิบายทางทฤษฎีดังกล่าวไม่สามารถที่จะตอบคำถามต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมเกี่ยวกับรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป นับตั้งแต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1970 ซึ่งเริ่มปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยมักเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดา ทำให้นักทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์พยายามที่จะอธิบายถึงขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องในรูปแบบใหม่นี้ผ่านทางทฤษฎีต่างๆมากมาย แต่ทฤษฎีที่ได้รับความนิยมและได้รับการยอมรับมากที่สุดคือ ทฤษฎีหรือคำอธิบายที่เรียกแบบรวมๆว่า “การเมืองแบบใหม่และการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” ซึ่งมีลักษณะเด่นอยู่ที่ เป็นขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนเพื่อตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้ง ซึ่งเป็นทั้งความขัดแย้งในเรื่องของชนชั้นหรืออุดมการณ์ทางการเมือง และรวมทั้งเรื่องของเพศ (gender) เชื้อชาติ (race) ศาสนา (religion) และวัฒนธรรม (culture) เข้าไปด้วย

เมื่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่นี้มีเป้าหมายเพื่อการเรียกร้องมิใช่ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต แต่ต้องการสร้างสิ่งที่เจอร์เก้น ฮาเบอร์มาส

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

นักทฤษฎีคนสำคัญแห่งสำนักทฤษฎีวิพากษ์สังคม ได้เรียกสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ว่า "กติกาทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์
ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต" (The grammar of forms of life) หรือที่ เฮอร์เนสโต ลาคลาว และซีอง
ตาล มูฟ สองนักทฤษฎีคนสำคัญแห่งสำนักหลังยุคมาร์กซิสม์ (Post-Marxism) เรียกการ
เคลื่อนไหวแบบนี้ว่า "การช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้
เรียกร้อง" หรือเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างวาทกรรมชุดใหม่ในเรื่องนั้นๆ ตามความคิดของ มิเชล
ฟูโก นักคิดนักเขียนและนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงแห่งสำนักหลังยุคสมัยใหม่
(Postmodernism)

อาจกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมนี้มีมาตั้งแต่อดีตและมีพัฒนาการขึ้นเรื่อยๆ
กลายเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่นี้มี
สาระสำคัญอยู่ที่การมองขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนว่าเป็นการตอบโต้กับปัญหา
และความขัดแย้งชนิดใหม่ที่เกิดขึ้นสังคม ซึ่งนักทฤษฎีแนวนี้มองว่าโลกและสังคมได้เปลี่ยนแปลง
ไปมากแต่ระบบการเมืองที่ดำรงอยู่นั้นไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ทัน มองตามปัญหาและ
แก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ไม่ได้ จึงหันไปใช้ความรุนแรงในการเข้าจัดการปัญหา ในขณะที่ขบวนการ
เคลื่อนไหวเหล่านั้นพยายามสร้างแหล่งอำนาจใหม่ขึ้นมาด้วยการกลับไปสร้างสิ่งที่เรียกว่า
"ประชาสังคม" (civil society) ให้เข้มแข็งขึ้นมานั่นเอง ความไม่ต้องการที่จะช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่
ต้องการสร้างความหมายกฎเกณฑ์ กติกา หรือค่านิยมชุดใหม่ให้กับสิ่งที่เคลื่อนไหวเรียกร้องด้วย
ตนเอง โดยไม่ผ่านระบบตัวแทนต่างๆ และมีขบวนการทางสังคมต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น
การเมืองเอกลักษณ์ (Identity politics) ขบวนการเคลื่อนไหวด้านเอกลักษณ์ (Identity
movement) ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม (Civil society movement) เป็นต้น

คำว่า ประชาคมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบใหม่ที่ว่า
ทั้งสองประการนี้นั้นจะต้องมาพร้อมๆ กัน และมองว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นหน้าที่ของ
พลเมืองโดยเฉพาะในระบบประชาธิปไตย ที่จะต้องมีพื้นที่ว่างให้ความแตกต่างหลากหลายของ
ประชาชน นั่นคือความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นศาสนา วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ฯลฯ

พัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบันมีลักษณะดังนี้

1. ขบวนการเคลื่อนไหวไม่ได้เป็นเรื่องทางชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง
2. การเรียกร้องไม่ใช่เรื่องของกลุ่มผลประโยชน์ใดเพียงอย่างเดียว
3. ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้เรียกร้องผ่านกลไกทางการเมืองเพื่อต้องการช่วงชิง

อำนาจรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต

2.2 ความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

อานันท์ กาญจนพันธ์³⁹ กล่าวถึง การเคลื่อนไหวทางสังคมว่ามีลักษณะเป็นพลังทางสังคม ซึ่งมีกระบวนการแสดงออกอย่างอิสระและหลากหลายทั้งของกลุ่มและปัจเจกบุคคลในสังคม ซึ่งทั้งหมดนี้พยายามผลักดันและเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง การสร้างสรรค์ความหมาย คุณค่า และวิถีคิดใหม่ในการดำรงชีวิตที่มักเกิดขึ้นในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมด้วยการเคลื่อนไหวต่อต้าน การท้าทายทางความคิด การแสดงอัตลักษณ์ การปลุกจิตสำนึก การแสวงหาทางเลือก ในการพัฒนาและการผลักดันเรียกร้องสิทธิใหม่ของกลุ่มชนทั้งในระดับท้องถิ่นและเชื่อมโยงไปสู่เวทีประชาคมโลก

Herbert Blumer⁴⁰ ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับขบวนการทางสังคมว่า เป็นการรวมตัวกันเพื่อสร้างระเบียบชีวิตใหม่ ซึ่งเป็นพฤติกรรมรวมกลุ่มที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม กลุ่มนี้จะขยายไปยังสังคมต่างๆ นอกจากนี้ King ได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า ขบวนการทางสังคมเป็นกลุ่มคนที่มีการขยายตัวหรือมีเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด พฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม

Turner และ Killian⁴¹ กล่าวถึงธรรมชาติของขบวนการทางสังคมว่าเป็นการรวมกลุ่มกันกระทำการ และมีความต่อเนื่อง มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมหรือกลุ่ม และในมิติทางจิตวิทยานั้นถือว่าขบวนการทางสังคมนั้น เป็นความพยายามของคนจำนวนมากที่รวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาในสิ่งที่เขาคิดว่าผิดปกติ

2.3 รูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

Blumer แบ่งขบวนการทางสังคมออกเป็นขบวนการทางสังคมออกเป็น 2 รูปแบบ คือ ขบวนการทางสังคมรูปแบบทั่วไปกับขบวนการทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ

1. ในส่วนของขบวนการทางสังคมแบบทั่วไปนั้นมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ละน้อยในด้านวัฒนธรรม การกระทำ และความต้องการของกลุ่มคน ซึ่งในกรณีนี้มีความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change)

³⁹ อานันท์ กาญจนพันธ์, "ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม," ใน แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม(กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2530), หน้า 168.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

2. ขบวนการทางสังคมในลักษณะเฉพาะ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ขบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลหรือก่อให้เกิดการปฏิวัติ (revolutionary movement) ซึ่งเป็นการต่อต้านธรรมเนียมหรือค่านิยมที่มีอยู่ และนำเอาค่านิยมและธรรมเนียมใหม่ๆเข้ามาแทนที่

2.2 ขบวนการทางสังคมที่ยอมรับในธรรมเนียมและค่านิยมที่มีอยู่ แต่นำเอาวิพากษ์วิจารณ์ข้อบกพร่องทางสังคมและนำเอามาปรับปรุงหรือฟื้นฟู (reform movement) ขบวนการทางสังคมประเภทที่สองนี้มาจากแนวคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์และเป็นการยืนยันค่านิยมที่มีอยู่ในสังคมและนอกจากนี้ขบวนการทางสังคมประเภทนี้ยังใช้รูปแบบแห่งสันติวิธีเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหว

อานันท์ กาญจนพันธุ์⁴² ได้แบ่งรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ ดังนี้คือ

1. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นใหม่ในสังคม เช่น ขบวนการของชนชั้นกลาง (Middle-class movement) คือการพยายามเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการท้าทายอำนาจรัฐ เป็นการเปิดพื้นที่ของการเมืองภาคประชาชนให้กว้างขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของประเทศ เช่น การมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นความพยายามที่จะแสวงหาตัวตนใหม่ผ่านการตีความและสร้างความหมายในลัทธิความเชื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ลัทธิเจ้าแม่กวนอิม นิกายสันติอโศก นิกายวัดพระธรรมกาย หรือองค์กรที่แสวงหาสันติภาพและการกลับไปหาคำสอนดั้งเดิมของศาสนา ซึ่งจะพบในประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด

2. ขบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับ กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) และ กระบวนการท้องถิ่น (Localization) เช่น ขบวนการสิ่งแวดล้อมต่างๆ โดยวัตถุประสงค์หลักของขบวนการเหล่านี้คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของมนุษย์เพื่อสามารถอยู่กับสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการอนุรักษ์และหาทางเลือกในการพัฒนาท้องถิ่น ขบวนการสิ่งแวดล้อมมักใช้ยุทธศาสตร์ในการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมผ่านวิธีการทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Politic) โดยผ่านการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ เพื่อการปลุกจิตสำนึกให้สังคมตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีดำรงชีวิตใหม่ เช่น การสวมเสื้อรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 166-167.

3. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการพัฒนา (Politics of Development) เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในการต่อต้านแนวทางการพัฒนาของรัฐ โดยขบวนการเหล่านี้จะเรียกร้องให้มีการพัฒนาในแนวทางเลือกใหม่ที่เป็นมิตรกับธรรมชาติและชุมชนท้องถิ่น และมียุทธศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่หลากหลาย โดยจุดเด่นอยู่ที่การนำความคิดของท้องถิ่นนั้นมาปรับใช้ เช่น การประกอบพิธีกรรมต่างๆหรือการรวมกลุ่มกันเพื่อทำการเกษตรทางเลือก เป็นต้น

4. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านของชาวนาในชีวิตประจำวัน (Everyday Life Resistance) ซึ่งมักแสดงออกในรูปแบบที่หลากหลายตั้งแต่การชูปบินินทา การดื้อแพ่ง การประกอบพิธีกรรมต่อต้านต่างๆ และการประท้วงเงียบ ด้วยการแอบทำลายและขโมยข้าวของ ซึ่งจะเกิดอย่างเงียบๆในชีวิตประจำวัน เพราะชาวนาที่ถูกกดขี่ทั้งหลายไม่ต้องการลุกขึ้นประท้วงอย่างโจ่งแจ้ง เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกรวบปรามจากเจ้าหน้าที่

การเคลื่อนไหวทางสังคมในลักษณะนี้เป็นการท้าทายอำนาจรัฐอย่างเงียบๆของเกษตรกรซึ่งไม่เห็นด้วยต่อแนวทางการพัฒนาและนโยบายของรัฐ โดยการสร้างสัญลักษณ์ต่อต้านและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจและอัตลักษณ์ของตนเอง สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการช่วยให้เกษตรกรได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทางเลือก ทำให้ชาวนาสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับรัฐ เช่น กรณีเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ ซึ่งสามารถรวมตัวกันแก้ไขปัญหการทำลายป่า จนมีพลังในการต่อรองและเรียกร้องสิทธิจากรัฐ

5. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มคนต่างๆ (The Right Movement) ตั้งแต่ กลุ่มสตรี ชนพื้นเมือง กลุ่มคนพิการ กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ เป็นต้น ในสังคมไทยรวมเรียกสิทธิของกลุ่มเหล่านี้ว่า "สิทธิชุมชน"(Community Right)ซึ่งถือว่าเป็นความพยายามของกลุ่มต่างๆในการแสดงอัตลักษณ์ออกมาเพื่อทำให้สังคมเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งถือเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร⁴³ กล่าวถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนเพื่อตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้ง ซึ่งเป็นทั้งความขัดแย้งในเรื่องของชนชั้นหรืออุดมการณ์ทางการเมือง และรวมทั้งเรื่องของเพศ (gender) เชื้อชาติ (race) ศาสนา (religion) และวัฒนธรรม (culture) เข้าไปด้วย

⁴³ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนสังคมในต่างประเทศ (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์วิภาษา,2545), หน้า 1-3.

ไชยรัตน์ได้สรุปลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ไว้เป็นประเด็นดังต่อไปนี้

ประการแรก ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้ผูกติดอยู่กับชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งอย่างชัดเจน

ประการที่สอง ประเด็นของการเคลื่อนไหวไม่ใช่เรื่องของผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอย่างแคบๆเท่านั้น

ประการที่สาม กระบวนการเรียกร้องไม่สนใจที่จะดำเนินการผ่านกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะ เป็นนักการเมืองหรือพรรคการเมือง แต่จะเข้าเรียกร้องด้วยตัวเองเป็นหลัก

ประการสุดท้าย เป้าหมายของการเรียกร้องไม่ใช่เพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ อย่างขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต แต่ต้องการสร้างสรรค์กติกาหรือกฎเกณฑ์ใหม่ในการดำรงชีวิต (The grammar of forms of life) ตามแนวคิดของ เจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส หรือที่เออร์เนสโต ลาคลาว และซีองตาล มูฟ สองนักทฤษฎีคนสำคัญแห่งสำนักหลังยุคมาร์กซิสม์ (Post-Marxism) เรียกการเคลื่อนไหวแบบนี้ว่า “การช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้เรียกร้อง”

งานศึกษาวิจัยของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร เกี่ยวกับขบวนการทางสังคมในต่างประเทศที่เกิดขึ้นนั้นมีบางประการที่สามารถนำมาเทียบเคียงให้เห็นความใกล้เคียงกับขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในจังหวัดทางตอนใต้ของประเทศไทยได้บ้าง เช่น กรณีการเคลื่อนไหวเรียกร้องของคนพื้นเมืองในละตินอเมริกา เป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองภายใต้รัฐชาติของคนพื้นเมืองดั้งเดิม มิใช่การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองในระดับชาติ ทั้งนี้เนื่องจากชนพื้นเมืองดั้งเดิมนั้นมีความเกรงกลัวว่าจะถูกจัดการอย่างรุนแรงจากรัฐจากข้อกล่าวหาว่าเป็นขบวนการปลดปล่อยหรือขบวนการแบ่งแยกดินแดน

ความใกล้ชิดของประเด็นนี้กับการเคลื่อนไหวในจังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่ที่การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองในระดับท้องถิ่นของประเทศที่มีกฎหมายและรูปแบบทางการปกครองภายใต้แนวคิดทางศาสนา มิใช่เพื่อต้องการแยกออกมาเป็นประเทศของกลุ่มชนตนเองเด็ดขาด การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิเหล่านี้เพียงเพื่อต้องการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ (Identity) ดั้งเดิมของตน อันมาจากแนวทางแห่งศาสนาอิสลามและยังเป็นที่มาของวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และแนวคิดต่างๆ ของกลุ่มชนแห่งตนด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการทางสังคมนั้น โดยส่วนใหญ่เริ่มต้นจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นสำคัญ โดยเฉพาะขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในจังหวัดภาคใต้นั้นหากมองในแง่ของการเมืองก็ถือได้ว่าเป็นขบวนการเรียกร้องเพื่อการปกครองตนเองภายใต้รัฐไทย และสามารถ

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

1. การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Conversion) เพื่อให้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงแล้ว ฝ่ายตรงกันข้ามจะมีปฏิกิริยาต่อการกระทำไร้ความรุนแรงจนในที่สุดมีทัศนคติโดยการให้การยอมรับจุดหมายของผู้ปฏิบัติการเหล่านั้น

2. การโอนอ่อนตาม (Accommodation) เมื่อใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงแล้ว ฝ่ายตรงกันข้ามจะยอมตามข้อเรียกร้องและปรับเปลี่ยนเข้ากับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนแต่อย่างใด แต่เป็นการโอนอ่อนตามเพื่อรักษาประโยชน์บางประการเท่านั้น

3. การบังคับโดยไร้ความรุนแรง (Nonviolent coercion) เมื่อเผชิญกับปฏิบัติการไร้ความรุนแรง บางครั้งคู่ต่อสู้ของผู้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงไม่ได้มีเจตนาจะเปลี่ยนแปลงอะไร และมักไม่เห็นด้วยกับเป้าหมายของผู้ใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง แต่อาจเนื่องจากแหล่งอำนาจของตนถูกลดทอนลงด้วยปฏิบัติการไร้ความรุนแรงจนไม่สามารถที่จะควบคุมสถานการณ์ได้

อาจกล่าวได้ว่าวิธีการของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงนั้นเป็นรูปแบบหนึ่งทางการต่อสู้ที่พยายามจะหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าด้วยการใช้ความรุนแรง ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายหลายด้าน และนอกจากนี้ผลของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงก็มีประสิทธิภาพพอที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดของฝ่ายตรงกันข้ามได้เป็นอย่างดี แต่แนวทางนี้จะต้องใช้สติปัญญาและความอดทนเป็นอย่างสูงเพื่อความสำเร็จและความมีประสิทธิภาพ

แนวคิดสันติภาพในอิสลาม

ในขณะที่อิสลาม แปลว่า "สันติ" แต่ภาพของผู้นำศาสนาอิสลามกลับกลายเป็นภาพแห่งความรุนแรง มายาคติที่ว่า "อิสลามเป็นศาสนาที่เผยแพร่ด้วยคมหอกคมดาบ" ได้หยั่งรากฝังลึกในห้วงความคิดของใครหลายคนบนโลกใบนี้มานานแสนนาน เมื่อถูกกดทับซ้อนด้วยการเรียกขานของสื่อต่างๆ ทั่วโลก เป็นต้นว่า โจรใต้ กลุ่มมุสลิมหัวรุนแรง หรือกลุ่มกองโจรมุสลิม ทำให้ศาสนาอิสลามกับความรุนแรงเป็นเสมือนเรือนร่างเดียวกันที่แยกจากกันไม่ได้

แม้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความรุนแรงภายในสังคมมุสลิมที่เกิดขึ้นนั้นมีอยู่จริงเนื่องด้วยเหตุผลหลายประการทั้งที่เกี่ยวข้องกับผู้นำศาสนาและไม่เกี่ยวข้อง แต่นบุคคลที่ถูกทำให้เกิดความสนใจมากที่สุดคือประเด็นของผู้นำศาสนากับการใช้ความรุนแรง ทั้งนี้เพราะผู้นำศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชนโดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้ว่าส่วนหนึ่งคือการกระทำของมุสลิมเอง แต่ทั้งหมดก็มีปัจจัยที่ก่อให้เกิดขึ้นและจะต้องมองในภาพรวม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการยึดเอา

แนวคำสอนมาเป็นปัจจัยสนับสนุนการกระทำของตน ทั้งๆที่คำสอนเหล่านี้เป็นเรื่องที่จะต้องตีความและพิจารณากันอย่างละเอียด คำสอนดังกล่าวคือ แนวคิด ในการ"ญีฮาด"⁵² นั่นเอง

นักวิชาการมุสลิมกล่าวว่า "ญีฮาด" ทำได้ 3 อย่างคือ ทางหัวใจ ทางลิ้น และทางมือ การทำญีฮาดทางหัวใจคือการต่อต้านกับความอ่อนแอและกิเลสตัณหาของตัวเอง ส่วนญีฮาดด้วยลิ้นและมือคือการต่อสู้กับศัตรูภายนอก ซึ่งมีกฎสำคัญคือต้องใช้ความเข้าใจและอดทน ต้องมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่องถึงวิถีทางที่จะบรรลุถึงสันติภาพ ดังนั้นญีฮาดคือความพยายามเพื่อให้มีความยุติธรรมและความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง⁵³ ทำให้หลักคำสอนของอิสลามแข็งกระด้าง เพราะเป็นปัจจัยสำคัญในการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการรองรับความรุนแรง⁵⁴

วัตถุประสงค์ของการทำญีฮาด มีดังนี้

1. ตอบโต้ความอยุติธรรมและการรุกราน ปกป้อง พิทักษ์สิทธิครอบครัว ศาสนา และ มาตุภูมิ
2. ประกันเสรีภาพในด้านการศรัทธา และปฏิบัติตามศาสนกิจที่บรรดาผู้รุกรานพยายามใส่ร้ายหรือกีดขวางมิให้มีเสรีภาพด้านความคิดและการนับถือศาสนา
3. พิทักษ์และเผยแผ่อิสลาม
4. ให้บทเรียนแก่ผู้ละเมิดสัญญา หรือผู้รุกรานบรรดาผู้ศรัทธา และปฏิเสธความยุติธรรมและการประนีประนอม
5. ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ถูกกดขี่ ปลดปล่อยปกป้องเขาจากการรุกรานของผู้ถูกกดขี่

ในทัศนะของอิสลามจึงถือว่าการทำสงครามเป็นสิ่งจำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากตั้งอยู่บนหลักการในการรักษาสันติภาพและความสงบสุข ดังนั้นบทบัญญัติว่าด้วยการญีฮาดจึงไม่ใช่หลักคำสอนที่ใช้เป็นเครื่องมือในการรุกราน กดขี่ข่มเหงผู้ที่ด้อยกว่าหรือเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นการเฉพาะโดยเด็ดขาด⁵⁵

⁵² ญีฮาด หมายถึง การให้ความพยายามอย่างถึงที่สุดโดยการทุ่มเททุกอย่างตั้งแต่ทรัพย์สิน ความรู้ความสามารถหรือแม้แต่ชีวิตเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ คำว่าญีฮาดไม่ใช่คำพ้องของคำว่า "สงครามศาสนา" แต่มีความหมายกว้างกว่านั้นและครอบคลุมความพยายามทุกอย่างที่จะรักษาและเชิดชูพระวัจนะของอัลลฮูให้สูงเด่นบนหน้าแผ่นดิน

⁵³ กุสุมา อมรทัต. "ปัญหาเรื่องการก่อวินาศกรรมกับหลักการอิสลาม" ใน รัฐศาสตร์สาร (ปีที่ 23 ฉบับที่ 1), 2545: หน้า 129.

⁵⁴ เด็ที่ทำเดียวกัน, มายาคติคลายในสังคมไทย, 2547: หน้า 87- 88.

⁵⁵ อีสมาอีล กุตุบตี จะปะก็ยา อิสลามศาสนาแห่งสันติภาพ. แปลโดย รุฟอัม อุซมาน (ปัตตานี: โรงพิมพ์มิตรภาพ, 2547), หน้า 43-44.

การเชื่อมโยงหลักการญูฮาดในภาคใต้เป็นส่วนหนึ่งในหลักการที่นำมาใช้ต่อต้านการใช้อำนาจรัฐที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้นับตั้งแต่อดีตและด้วยเหตุนี้หลักการของอิสลามจึงถูกทำให้เป็นสิ่งที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์เรียกว่า การทำให้หลักการแข็งกระด้าง

สุรินทร์ พิศสุวรรณ ได้วิเคราะห์ว่า อิสลามไม่ใช่สาเหตุของความรุนแรง แต่อิสลามถูกใช้มาเป็นเหตุผลรองรับความรุนแรง นั้นหมายถึงว่า หลักการอิสลามบางประการเป็นเหตุผลที่ถูกนำมาใช้รองรับการกระทำความรุนแรงนั่นเอง

ด้วยหลักการแห่งธรรมชาติในกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นอิสลามก็ได้กำหนดหลักการที่ชัดเจนในการทำสงครามเอาไว้ดังนี้คือ⁵⁶

1. การทำสงครามจะต้องเป็นไปเพื่อป้องกันตัวมิใช่เพื่อรุกรานหรือก้าวร้าวฝ่ายตรงกันข้ามก่อน ดังปรากฏในพระมหาคัมภีร์กุรอานอย่างชัดเจนว่า

“จงต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ ต่อบรรดาผู้ที่ต่อสู้กับพวกเจ้า แต่จงอย่าเป็นฝ่ายเริ่มต้นการมุ่งร้ายก่อน เพราะอัลลอฮ์ไม่ทรงรักผู้ก้าวร้าว” (อัลกุรอาน 2:190)

ยังมีโองการในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานอีกหลายโองการที่เรียกร้องให้มุสลิมให้อภัยแก่ศัตรู และให้ดำรงสันติภาพ เช่นโองการที่ว่า :

“ถ้าคนใดในหมู่ผู้ที่ยกเอาพระเจ้าของพวกเขาขึ้นเท่าเทียมกับอัลลอฮ์ (อันเป็นโทษที่หนักที่สุด) มาขอทีลี้ภัยจากพวกเจ้า ก็จงให้ทีลี้ภัยแก่พวกเขาเถิด เพื่อว่าพวกเขาจักได้ยิน พระดำรัสของอัลลอฮ์ ครั้งแล้วก็จงปล่อยพวกเขาให้ไปถึงที่อยู่ของพวกเขาอย่างปลอดภัยจงทำดังนี้ เพราะพวกเขาเป็นหมู่ชนที่ปราศจากความรู้” (อัลกุรอาน 9 : 5-6)

“และจงต่อสู้กับพวกเขาจนกว่าจะไม่มีการประหัตประหารกันอีกต่อไป และศาสนาเป็นของพระเจ้าเป็นเจ้า แต่ถ้าพวกเขาเลิกต่อสู้ก็จงอย่าได้มีการมุ่งร้ายอีกต่อไปนอกจากต่อสู้กระทำผิด” (อัลกุรอาน 2:193)

2. เมื่อถึงคราวต้องต่อสู้ ชายฉกรรจ์มุสลิมผู้ไม่พิการต้องทำการต่อสู้ไม่หลีกเลี่ยงหนีไป อิสลามถือว่าเป็นหน้าที่เดียว ดังที่มีปรากฏในกุรอานว่า :

“ขอให้บรรดาผู้ที่ต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ได้แลกเปลี่ยนชีวิตปัจจุบันกับชีวิตในโลกหน้า เพราะผู้ใดก็ตามที่ต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ ไม่ว่าจะถูกฆ่าหรือเอาชนะได้ก็ตาม ในที่สุดเราก็จักประทานรางวัลอันยิ่งใหญ่ให้แก่เขา แต่สิ่งใดเล่าจะมาถึงพวกเจ้าผู้มิได้ทำการต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ พวกเขาผู้มีศรัทธาย่อมต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ ส่วนผู้ใช้ศรัทธาย่อมต่อสู้ในหนทางของรูปเจวิต ดังนั้น จงต่อสู้กับเพื่อนาของชัยฏอน (มารร้าย) เถิด” (อัลกุรอาน 4:76-77)

⁵⁶ จรัญ มะลูลีน, “แนวคิดเรื่องสงครามและการต่อสู้ของอิสลาม,” มติชนสุดสัปดาห์ (9-15 กรกฎาคม 2547) : 30.

"การต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮฺหรือการตัดสินใจที่จะทำดั่งนั้น เป็นหน้าที่ที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้า เมื่อหัวหน้าของพวกเขาท่านสั่งให้ท่านไปต่อสู้ก็จงทำตามเขาเถิด"

3. ห้ามมุสลิมต่อสู้กับมุสลิมด้วยกัน เพราะอิสลามถือว่ามุสลิมทั้งโลกนี้เป็นพี่น้องกัน พี่น้องไม่ควรจะทำร้ายกันและกัน

ดังโองการที่ว่า

" ถ้าหากว่ามีผู้ศรัทธาสองฝ่ายเกิดต่อสู้กัน ก็จงสร้างสันติขึ้นระหว่างพวกเขา และถ้าหากว่าฝ่ายหนึ่งผิดต่ออีกฝ่ายหนึ่ง พวกเขาก็จงต่อสู้กับฝ่ายที่ทำผิด จนกระทั่งพวกเขากลับมาสู่คำสั่งของอัลลอฮฺ แล้วเมื่อพวกเขากลับมา ก็จงสร้างความสงบระหว่างพวกเขาอย่างยุติธรรม และจงกระทำอย่างเท่าเทียมกัน ดูกร! อัลลอฮฺ ทรงรักความเท่าเทียมกัน" (อัลกุรอาน 69 :9)

การต่อสู้ระหว่างชาวพระคัมภีร์ คือ ชาวฮิว คริสเตียน มุสลิม และชนชาติอื่น ๆ ที่มีศรัทธาในพระคัมภีร์ก็เป็นเรื่องต้องห้ามเช่นกัน(เพราะพระคัมภีร์ที่มีพระเจ้าเหล่านี้มาจากพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวกัน แม้จะทรงพระนามต่าง ๆ กันก็ตาม) นอกจากนี้ว่าเขาเหล่านั้นมาขัดขวางหรือทำอันตรายต่ออิสลาม

ท่านศาสดาสอนว่า การนำเอาพระดำรัสของพระผู้เป็นเจ้าไปสู่ชนชาติต่าง ๆ นั้นเป็นหน้าที่ของมุสลิม และผู้ที่มีใจมุสลิมมีทางเลือกคือจะรับอิสลาม จะไม่รับแต่ต้องเสียภาษีญิซยะห์ หรือมิฉะนั้นก็จะต้องต่อสู้กัน ถ้าไม่ทำทั้งสองข้อแรกมุสลิมจะมีสิทธิ์ต่อสู้ได้

ท่านศาสดามักจะพูดกับคู่ปรปักษ์ของท่านว่า"ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์เช่นเดียวกับท่านแล้วพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงนำทางให้ข้าพเจ้ามาสู่อิสลาม ถ้าท่านรับอิสลาม ท่านจะได้มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับพวกเขา ถ้าท่านปฏิเสธท่านก็อาจจะจ่ายภาษีญิซยะห์ ด้วยความนอบน้อม และถ้าท่านปฏิเสธอีก เราก็จะได้ต่อสู้กันอย่างเท่าเทียมกัน พระผู้เป็นเจ้าทรงเกลียดชังผู้ทรยศ "

4. อิสลามกำหนดให้ต่อสู้เฉพาะแต่กับ"ผู้ที่ทำการต่อสู้"เท่านั้น ส่วนผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้เช่น เด็ก ๆ ผู้หญิง คนชรา ผู้พิการ ชาวไรชวานาที่ทำงานอยู่ในไร่นา พระ ฯลฯ ต้องไม่ได้รับการรบกวน

"อัลลอฮฺทรงสั่งห้ามพวกเจ้ามิให้ต่อสู้กับผู้ที่มีได้ทำสงครามกับพวกเจ้าในเรื่องศาสนา และได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของเจ้า พระองค์ทรงสั่งว่าพวกเจ้าควรแสดงความเมตตากรุณาต่อพวกเขาและกระทำกับพวกเขาอย่างยุติธรรม ดูกร!อัลลอฮฺทรงรักผู้จัดการอย่างยุติธรรม "

(อัลกุรอาน 60:8)

5. ในการสงครามห้ามตัดหรือโค่นต้นไม้ลง ห้ามทำลายอาคารหรือสิ่งก่อสร้างในวัด วาอาราม และห้ามฆ่าสัตว์ นอกจากเพื่อกินเป็นอาหาร⁵⁷

เมื่อคราวที่ท่านอุมัยร เคาะลีฟะห์ ท่านที่หนึ่งสงครามรบที่ชายแดนซีเรีย ท่านได้กล่าวปราศรัยกับทหารของท่านว่า

“จงหยุดก่อนทหารทั้งหลาย เพื่อว่าฉันจะได้ให้แนวทางแก่พวกท่านในการปฏิบัติสิบลประการในสนามรบ คือ จงอย่าทรยศหรือหันเหไปจากหนทางอันเที่ยงธรรม พวกท่านต้องไม่หันหน้าศพบ จงอย่าฆ่าสตรีหรือเด็กหรือคนชรา จงอย่าทำอันตรายต้นไม้ใบหญ้าหรือเผาไหม้ด้วยไฟ โดยเฉพาะต้นไม้ที่เต็มไปด้วยผล จงอย่าฆ่าคู่สัตว์ของข้าศึกนอกจากเพื่อเอามาเป็นอาหาร บางพวกท่านอาจต้องผ่านผู้ที่อุทิศชีวิตให้แก่หน้าที่ในวัด ก็จงอย่าได้รบกวนพวกเขาเลย”⁵⁸

เช่นเดียวกับในเรื่องของเชลยศึกอัลกุรอานได้บอกเอาไว้อย่างชัดเจนว่าเราจะต้องไม่ปฏิบัติต่อเชลยศึกอย่างเลวทรามไม่ว่าในทางหนึ่งทางใดและเมื่อการสู้รบได้จบสิ้นลงแล้วก็ควรอนุญาตให้มีการไถ่ชีวิตหรือเชลยศึกไปเสีย (อัลกุรอาน 47: 5, 24 :34 และ 2 :148)

หลักการของอิสลามได้สั่งไว้ว่า จงพยายามทำสงครามให้จบอย่างรวดเร็วเพื่อจะได้ให้ความน่ากลัวของสงครามมีน้อยที่สุดให้ปล่อยตัวคนที่เป็นศัตรูของอิสลามไปหรือว่าจะไถ่ตัวก็ได้⁵⁹

6. ก่อนจะลงมือทำสงครามจะต้องเตือนคู่ปฏิบัติล่วงหน้าเสียก่อนและให้เวลาพวกเขาอย่างเพียงพอและให้ทางเลือกแก่พวกเขาด้วย ตามปกติท่านศาสดามุฮัมมัดจะให้เวลาฝ่ายตรงข้ามเป็นเวลาสามวัน และลงมือต่อสู้ในวันที่สี่

จะเห็นได้ว่าอิสลามได้วางหลักการของการทำสงครามไว้อย่างระมัดระวังแต่การทำสงครามหลายครั้งในปัจจุบันนี้มิได้เป็นไปตามหลักการของอิสลาม

แนวความคิดเกี่ยวกับการต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรงนั้นคือความคิดที่ว่ามนุษยชาติทั้งหมดล้วนแต่เป็นครอบครัวเดียวกัน เป็นพี่น้องกันเพราะต่างก็เป็นบุตรของอาดัมและฮาวา ดังที่พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานได้กล่าวไว้ว่า

“ใช้มนุษยทั้งหลายเอ๋ย เราได้สร้างพวกเจ้ามาจากนุษย์หนึ่งและสตรีหนึ่ง และทำให้พวกเจ้ากลายเป็นเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ต่างๆเพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รู้จักกันและกัน”(อัลกุรอาน 40 : 13)

⁵⁷ จรัญ มะอูลิม, “แนวความคิดเรื่องสงครามและการต่อสู้ของอิสลาม (2).” มติชนสุดสัปดาห์ (9-15 กรกฎาคม 2547): 38.

⁵⁸ Siddiqi , Abudul Hamid, Sahih Muslim, trans. Lahore, Sh. Muhammad Ashraf(1976-79) ,p. 940.

⁵⁹ Armstrong, Karen, Holy War (New York : Anchor Books 2001), p.254-255.

เงื่อนไขของการทำสงคราม⁶⁰

1. ไม่มีผู้ใดสามารถประกาศสงครามได้เว้นแต่ ผู้นำสูงสุดมุสลิม
2. การสงครามจะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านกระบวนการเรียกร้องไปสู่สันติภาพ
3. ไม่ฆ่าพลเรือน เซลยสงคราม หรือผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสงคราม⁶¹
4. ไม่ใช่อาวุธที่ทำให้ศัตรูสิ้นชีวิตด้วยความทรมาน
5. ไม่ทำลายบ้านเมืองดินแดนของศัตรูรวมทั้งไม่ฆ่าคนพื้นเมือง สัตว์เลี้ยงและไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของดินแดนนั้นเสื่อมโทรม นั่นคือการรวมไปถึงการทำลายต้นไม้ อาคารสถานที่ต่างๆ

6. ไม่ข่มขืนหญิงที่เป็นเชลย

การกำหนดให้มีหลักการในการทำญihadและการทำสงครามมาจากการสร้างคำตอบให้กับมนุษย์ในสถานการณ์ต่างๆ แต่มิได้ให้ใช้คำตอบนี้กับทุกสถานการณ์เสมอไป และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้สนับสนุนให้ยอมจำนนโดยสิ้นเชิง ดังนั้นแนวคิดในแบบอหิงสาของท่านมหาตมาคานธีจึงไม่อาจนำมาใช้ในอิสลามได้ทั้งหมดเช่นเดียวกัน แต่มุสลิมสามารถนำหลักแห่งสันติวิธีในแบบอิสลามซึ่งใช้คำว่า “ซุนนะห์”⁶² มาเป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ ศาสนาอิสลามจึงได้สร้างทางเลือกหลายประการในการแก้ไขปัญหาโดยปราศจากความรุนแรงตามแนวซุนนะห์ได้ซึ่ง คอลิด คิซตอยนี ได้รวบรวมวิธีการต่อสู้ที่ไม่ใช้ความรุนแรง ไว้ดังต่อไปนี้⁶³

1. ใช้ความอดทน คำๆหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งกล่าวไว้บ่อยๆ ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน คำนั้นคือคำว่า คอบร์ (ความอดทน) นี้เป็นขั้นแรกที่มุสลิมใช้เมื่อถูกทำร้ายหรือกดขี่ เช่น

“อัลลอฮ์ทรงอยู่กับผู้อดทน ผู้ใดแสดงความอดทนและการให้อภัยนั้นคือความเด็ดขาดและกล้าหาญ” (อัลกุรอาน 62 : 43)

2. ใช้การอธิบายและเกลี้ยกล่อมเชิงชวน ดังที่มีปรากฏในกุรอานว่า :

“จงเชิญชวนทุกคนมาสู่หนทางของอัลลอฮ์ด้วยปัญญาและการสั่งสอนที่ดีและจงถกเถียงกับพวกเขาด้วยวิธีที่ดีที่สุด และเมตตาปรานีที่สุด”

3. ต่อสู้ด้วยการทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งท่านศาสดาได้ใช้มาตลอดชีวิตของท่าน ท่านได้เอาชนะใจสาวกและศัตรูของท่านด้วยพลังแห่งความศรัทธาของท่านและความประพฤติอันดี

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

⁶¹ ฟิรียะห์ รัตนกุล, “ศาสนากับความรุนแรง,” มติชนสุดสัปดาห์ (4-10 มิถุนายน 2547): 29.

⁶² ซุนนะห์ หมายถึง แบบอย่างการปฏิบัติ คำสอนของนบีมุฮัมมัดและสิ่งที่ท่านยอมรับ

⁶³ จรัญ มะจุลิน, “แนวความคิดเรื่องสงครามและการต่อสู้ของอิสลาม (2),” มติชนสุดสัปดาห์ (9-15 กรกฎาคม 2547): 38.

งามของตนเอง จนกระทั่งคำพูดและการกระทำของท่านได้ทั้งความประทับใจไว้ต่อบรรดาสาวกของท่านและภายหลังได้มีการรวบรวมคำพูดและการกระทำของท่านไว้เป็นตัวอย่างสอนใจคนรุ่นหลัง ๆ ต่อมา

4. การแข็งข้อของประชาชน เมื่อประชาชนถูกผู้ปกครองที่อธรรมกดขี่ พวกเขาจะรวมตัวกันแข็งข้อต่อผู้ปกครอง โดยมีได้ใช้อาวุธหรือความรุนแรงด้วยการใช้วิธีแสดงการไม่เชื่อฟัง ไม่ทำตามคำสั่งของผู้ปกครอง นักวิชาการส่วนใหญ่ของมุสลิมสนับสนุนสิทธิของ ประชาชนที่จะถอดถอนผู้ปกครองที่อธรรมออกไปเสีย

ข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับความไม่รุนแรงก็คือข้อเสนอของอิมามอัล-ฆอซาลี (Al-Ghazali 1058-1111) นักศาสนวิทยาผู้มีชื่อเสียงที่ว่า ประชาชนไม่ควรเชื่อฟังและทำตามผู้ปกครองจนกว่าเขาจะปกครองตามหลักการของกฎหมายอิสลาม การไม่เชื่อฟังพระเจ้าเป็นเจ้าและการละเลยต่อความยุติธรรมยอมทำให้ประชาชนหันเหไปจากความเชื่อฟังแต่กระนั้น อัล-ฆอซาลีก็ยังแนะนำว่าการโค่นล้มผู้ปกครองที่อธรรมจะต้องเป็นไปในแบบไม่ใช้ความรุนแรง ถ้าไม่สามารถจะปลดเขาได้ ยกเว้นแต่ด้วยการใช้กำลัง เพราะว่าการเชื่อฟังเช่นนั้นยังดีเสียกว่าการใช้ความรุนแรง

อิบน์ตุยมิยะห์ (Ibn Taymiyah) นักปรัชญาชาวมุสลิมก็ได้สรุปไว้เช่นเดียวกันเมื่อเขากล่าวถึงความไม่เชื่อฟังที่มีต่อผู้ปกครองที่อธรรม แต่เขาได้ชี้ให้เห็นว่าความแตกต่างระหว่างทางเลือกสองทาง คือการใช้อาวุธบังคับให้ผู้ปกครองออกไปกับการใช้วิธีไม่เชื่อฟังเท่านั้น

5. การไม่ร่วมมือและการบอยคอต (การคว่ำบาตร) ของประชาชน วิธีนี้มีใช้บ่อยและกว้างขวางอยู่ในหมู่ชาวอาหรับ เช่น ในระยะต้น ๆ ของอิสลาม

ความไม่ร่วมมือของประชาชนมีผลกระทบอย่างยิ่งใหญ่ต่ออำนาจของผู้ปกครองเหมือนดังที่ยีน ชาร์ป (Gene Sharp) ได้เขียนไว้ว่า: อำนาจทางการเมืองย่อมจะแตกสลายไปเมื่อประชาชนถอนการสนับสนุนและความเชื่อฟังไปจากผู้ปกครอง เครื่องมืออุปกรณ์ทางทหารของผู้ปกครองอาจจะยังอยู่ครบถ้วน ทหารของเขาอาจจะยังอยู่ดี มิได้บาดเจ็บ โรงงานและระบบการขนส่งยังมีความสามารถที่จะทำการได้อย่างเต็มที่และอาคารของรัฐบาลมิได้รับความเสียหายแต่ทุกสิ่งทุกอย่างได้เปลี่ยนไป เพราะความช่วยเหลือของมนุษย์ซึ่งช่วยสร้างและสนับสนุนอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลได้ถูกถอนไป ดังนั้นอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลก็แตกกระจายไป⁶⁴

พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานได้กล่าวไว้ว่า

"จงร่วมมือกันและกันในความเที่ยงธรรมและความศรัทธา แต่จงอย่าร่วมมือในการทำบาป และการก้าวร้าว" (อัล-กุรอาน 5: 2)

⁶⁴ Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston : Porter Sargent, 1973), p.33.

ความไม่ร่วมมืออาจทำได้โดยการไม่ยอมทำงานของผู้นั้น ชาวซีอะห์ได้สร้างความสำเร็จร่วมกับรัฐบาลออตโตมานด้วยการตั้งรัฐบาลคู่ขนานขึ้น มีศาล มีโรงเรียน เก็บภาษี และบริหารบริการสวัสดิการของตนเอง

เมื่อรัฐบาลออตโตมานพยายามจะเกณฑ์พวกเขาไปเป็นทหาร พวกเขาถึงกับตอบโต้ด้วยการกบฏที่ใช้อาวุธ การปฏิเสชนี่เกิดจากจิตวิทยาอย่างหนึ่งคือความระแวงอย่างลึกซึ้งในรัฐบาลที่อธรรม

6. การสไตร์และการสำแดงพลังประท้วง เมื่อหลายร้อยปีมาแล้วมักจะเกิดขึ้นเอง โดยไม่มีการวางแผน⁶⁵

ในโลกปัจจุบันก็มีการประท้วงอยู่มากมายที่ได้รับผลสำเร็จมากที่สุดและไม่มี ความรุนแรงเลยคือการเดินขบวนของชาวอิรักในค.ศ.1946เพื่อประท้วงการทำสัญญาปอร์ตสแมร์ ระหว่างอังกฤษกับอิรัก จนในที่สุดรัฐบาลในขณะนั้นต้องลาออกและสนธิสัญญานั้นก็ถูกยกเลิกไป

7. การอพยพออกไป เป็นวิธีที่ไม่ใช้ความรุนแรงที่เก่าแก่ที่สุดของอิสลามนั่นคือการอพยพของชาวมุสลิมและท่านศาสดาจากนครมักกะห์ไปยังนครมะดีนะห์ เพื่อหลบเลี่ยงจากการก่อกวนแก่งของผู้นับถือนศาสนาอิสลาม

การอพยพครั้งนี้เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์ของอิสลามจนกระทั่ง ชาวอาหรับยกให้เป็นการเริ่มต้นของศักราชอิสลาม(อิญญ์เราะห์ศักราช) นี่เป็นการต่อสู้แบบสันติ อย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏในอัลกุรอานว่า

"บรรดาผู้ที่อพยพไปในหนทางแห่งอัลลอฮ์จักได้ พบว่าในโลกนี้มีที่ลี้ภัยอยู่มากมาย ทั้ง กว้างขวางและใหญ่โตไพศาลหากพวกเขาสิ้นชีวิตในขณะที่ลี้ภัยจากบ้านเรือนเพื่ออัลลอฮ์และ ศาสดาของพระองค์รางวัลของพวกเขาย่อมได้มาจากอัลลอฮ์อย่างแน่นอน" (อัลกุรอาน 4:100)

แต่อย่างไรก็ตาม การอพยพไปก็เป็นอาวุธสองคม เพราะบางครั้งมันนำมาซึ่งการ สูญเสียของผู้อพยพ อย่างเช่น ชาวปาเลสไตน์ที่อพยพจากบ้านเรือนเมื่อชาวอิสราเอลเข้ายึดครอง แล้วไม่สามารถกลับไปได้ จึงต้องสูญเสียทั้งทรัพย์สิน บ้านเรือน ที่ดิน งานการและสิทธิต่าง ๆ

8. ใช้วิธีการทางทูต การเผยแพร่และโฆษณา นี่เป็นวิธีไม่ใช้ความรุนแรงอีกอย่างหนึ่งที่ มีอยู่ในประวัติศาสตร์อาหรับ ได้มีการใช้การพูดปราศรัยและบทกวีเพื่อประโยชน์ทางศาสนาและ การเมืองอยู่ตลอดเวลา

การเทศน์ สั่งสอนในมัสญิดต่าง ๆ ก็มักจะถูกใช้ไปเพื่อผลทางการเมืองและสังคม

⁶⁵ จริญ มะลูลีม, "แนวความคิดเรื่องสงครามและการต่อสู้ของอิสลาม (3). "มติชนสุดสัปดาห์" (9-15 กรกฎาคม 2547): 37.

หลังจากการปฏิวัติตามแนวอิสลามในอิหร่านมัสยิดใหญ่แห่งเตหะรานก็กลายเป็นเวทีปราศรัยทางการเมืองเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะในศาสนาอิสลามนั้นศาสนามีได้แยกจากการเมือง ศาสนาต้องรวมอยู่กับการเมือง และการเมืองต้องมีศาสนา มีธรรมะ

มัสยิดของชาวมุสลิมจึงไม่ใช่สถานที่ทำการสักการะต่อพระผู้เป็นเจ้าแต่อย่างใด แต่เป็นที่เรียนที่สอน ที่ชุมนุมถกเถียงปัญหาทางศาสนา ทางสังคมและทางการเมืองด้วย เป็นที่รวมของสติและปัญญา การชุมนุมละหมาดวันศุกร์กลายเป็นศูนย์กลางของการต่อสู้ทางการเมืองทั่วโลกอิสลาม

การไปทำฮัจญ์ ณ นครมักกะห์ก็เป็นการไปชุมนุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แพร่หลายการโฆษณาประชาสัมพันธ์และปลุกเร้าความสำนึกของชาวมุสลิมทั่วโลก เหล่านี้คือวิธีการต่อสู้แบบสันติ แบบไม่ใช้ความรุนแรงซึ่งที่จริงนั้น การต่อสู้แบบไม่รุนแรงมิใช่ความเฉื่อยชาเฉยเมยอย่างที่อาจมีผู้เข้าใจผิด ผู้ที่จะทำสงครามหรือการต่อสู้ชนิดนี้จะต้องเป็นผู้มีศักยภาพในเรื่องความไม่เชื่อฟัง มีระเบียบวินัย ห่วงใยส่วนรวม สามารถลงมือกระทำได้

การสร้างแนวคิดในการวิจัย

